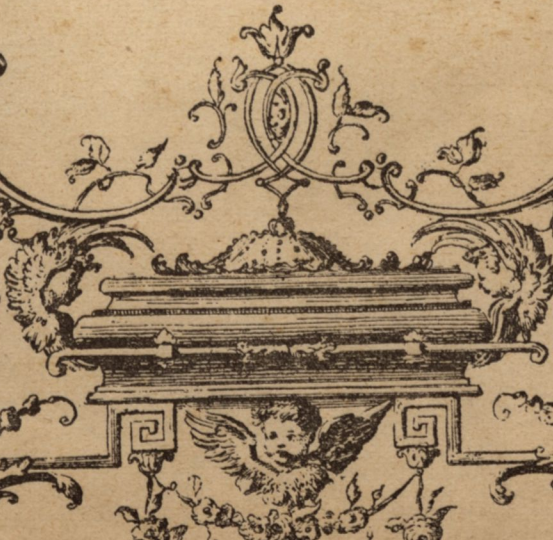
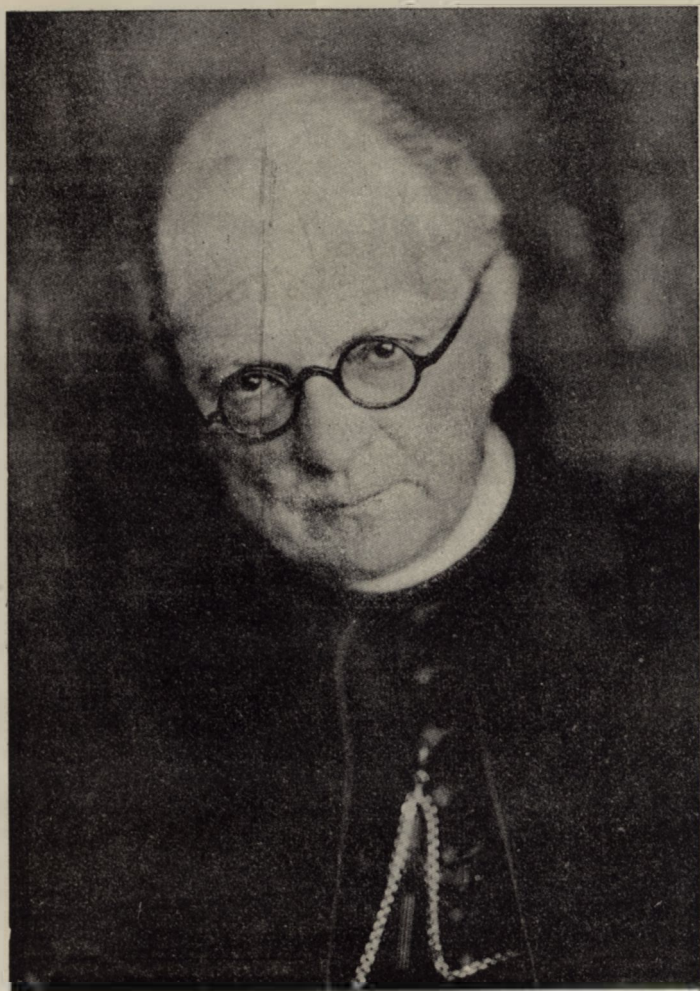

A KOLOZSVÁRI
SZENT MIHÁLY
EGYHÁZ

EMLÉKFÜZET

CLUJ—KOLOZSVÁR
1924.

GRÓF MAJLÁTH GUSZTÁV KÁROLY

**A
KOLOZSVÁRI SZENT MIHÁLY
EGYHÁZ**

**EMLÉKFÜZET AZ 1924. OKT. 2—12. HARANG-
SZENTELÉSI ÜNNEPSÉGEK ALKALMÁVAL**

**A KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. EGYHÁZKÖZSÉG
MEGB ZÁSÁBÓL SZERKESZTETTE :**

DR. GYÖRGY LAJOS

**CLUJ—KOLOZSVÁR 1924.
A KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. EGYHÁZKÖZSÉG KIADÁSA
MINERVA R.-T.**

SZÓLNAK A HARANGOK .

Valóságos koncert a kolozsvári Szent Mihály-templom új harangjainak muzsikája: mintha érző, rajongó, síró, reménykedő lelkek csendülnének meg teljes akkordban. Megszólaltak újból a harangok! Sokáig tartott a némaságuk. Egész örökkévalóság volt ez az idő a mi életünkben. Hiszen úgy megszoktuk a harangok muzsikáját. Azzal ébredtünk, azzal fejeztük be munkánkat, az hozott be a lelkünkbe fájó érzéseket, amikor megsejtettük fájó, bűgő hangjukból, hogy rendjeinkből megint kidöntött egy-egy nagyot az élet kaszája.

Jól esett nekünk a harangok zenéje. Gyermek éveink emlékekkel átszőtt idejéből a harangok szava volt a jól ismert hang. Mintha csak szüleink, rokonaink, testvéreink, közeli ismerőseink lettek volna a harangok; hangjukban ráismertünk a sokszor jótanácsot adó öreg szülő szavára, a jó barát intésére.

Igy nőttünk mi fel. Lelkünk mélyén zsongott a harangok muzsikája, mint a boldog gyermekkorból közöttünk maradt eleven mese, melyről azt hittük, hogy eleven valóságnak marad a felnőtt korban is, s nem fogja azt semmi széjjeltépni.

Hittük. De a nemzetek egén vészes vihar-felhők gyülekeztek; a felhőkből pusztító orkán tört ki és végigsepert romboló dühe a nagy világon. Nagy áldozatot követelt: életet és kincset. S amikor már kevesbedett az élet és elfogyott a kincsünk, amikor az emberi erő felfokozására nem állott rendelkezésünkre elég érc, áldozatul követelte templomaink harangjait is.

Elvitték azokat is. Az átöntésnél hangjuk teljesen

megváltozott: beleilleszkedett az orkán tomboló szimfoniájába és bömbölt a sík mezőkön, az emberek nagy halálmezején. Addig az élet befejezésének végső akkordjaként csendült meg a hangjuk az utolsó úton, most a halál kezdetének bevezető szólama lett.

Harangból — ágyu! És elvitték őket... Egyet, kettőt, hármat. Elnémult a torony, megszűnt jól ismert muzsikája. Mintha kilopták volna szívünkből az utolsó hangot is, mely még a boldog mult meséjéből zsongott a lelkünkben. Éreztük, hogy elvisznek velük kimondhatlan összetételű, finom emlékeket. De meg kellett mindennek történnie. Így kívánták azt a magasabb érdekek.

Itthonmaradt a templomunk nagy harangja: az öreg Szent Mihály. Eddig is szerettük. Mély hangja úgy élt a mi világunkban, mint a nagyapa öblös basszusa; képzeletben százszor is végig símogattuk, becéző beszédben dicsekedve szóltunk róla, mint olyan kincsünkről, mely egészen a mienk. Ha már a többit elvitték, legalább ez maradjon mindvégig a mienk.

Az áldozatok nagysága azonban még nem volt teljes. Már régen megszűnt az öreg Szent Mihály elvitt társainak bömbölése a csatatereken; ránk köszöntött a béke. S amikor elmerültünk a béke teljességébe, egy szürke napon utolsót kondult épen temetés alkalmával az öreg harang hangja, ő is megszűnt: a szíve megrepedt. Repedt hangja a szívünkbe nyilalt, mint a haldokló rokonnak végső kiáltása. Gyásznapi volt ez. Templomunk tornyában elnémultak a harangok hosszú-hosszú időre.

És ma újra szólnak a harangok. Harmonikus hangjukra a mi lelkünk is szólni kezd, mintha az új harangokkal összehangoltak volna bennünket is.

Ünnepet jelent minden kongásuk. Hányan fakadnak sírva az első hang hallatára és leborulnak házban, kertben, utcán, hálátelt szívvel köszönve meg az Urnak, hogy

újra szólnak a harangok. Még a sívár lélekből is dalt fakaszt a muzsikájuk.

Elgondolom : milyen nagy kilengésekből tevődik össze az élet. Azt hittem, hogy a kedves, megszokott hangú öreg harang kísér ki engem is utolsó utamra. S ime, én kísértem el a megrepedt szívű harangot az olvasztó kemencéig és a részeiből ujonnan feltámadottat elkisérem most a torony magasságáig. Ott trónoljon ő századokon át és lopjon be lelkünkbe az ő hangja is egy édes dalt : az élet-boldogság melódiáját. Minden megkondulására szálljon ezer áldás városunkra és annak minden lakójára ; szálljon ezer áldás mindazokra a nemes szívű adakozókra, akiknek bőkezősége feltámasztotta az új harangokat.

Ünnepi, mélytüzű lelkesedéssel tör fel lelkünkbe a himnusz : Hozsanna a magasságban Istennek, ki megengedte, hogy újra szóljanak templomunkban a harangok !

Kende János.

A HARANG.

A harang keletkezésének idejét megállapítani nem lehet. Annyi bizonyos, hogy kezdetleges formájában már Mózes idejében is ismerték és használták. Mózes második könyve pl., amikor Áron fiainak papi öltözetéről beszél, előírja (28, 33—35), hogy a ruhán csengetyük legyenek, „hogy hallassék a csengés, amikor (a főpap) a szentélybe megyen . . .” „Hogy csengjenek az ő járásában és hallassék a csengés a templomban népe fiainak emlékeztetőül.” (Eccl., 45, 11). Cyprus szigetének „kincses kamarái”, Samthavro, Kasbek, Kobán u. n. prehisztórikus sírjai és még sok más ilyen ősi sírhely tele van ezekkel az emlékekkel. A Tcheou-dinasztia idején (Kr. e. 1123-tól 247-ig) a kínaiak is készítettek harangokat és csöngetyűket. Phönikia, Egyiptom, Macedonia, Görögország és Itália, a szláv népek, még a finnek is használták azokat. Cluny és Saint-Germain múzeumaiban nagy és értékes gyűjteményeit láthatjuk az ősi népek csengetyűinek. Amerika felfedezői is ott találták azokat az újvilág népeinél.

De nemcsak a pogány Róma, Pompeji és Herculaneum, hanem a keresztény katakombák leletei között is találunk csengetyűket. Latin nevük *tintinnabulum*, ritkábban *tintinum*, görög nevük *kodonesz* volt. A római katakombák emlékei között nagyon érdekesek a Via Nomentana katakombájának ezüst csengetyűi. A vatikáni könyvtár gyűjteményei között is őriznek ilyen arany csengetyűt. Kicsi, kedves jószágok, többnyire bronz vagy vas-karikára fűzve, gyerekjátékok, csöngők.

Találtak a katakombákban olyan csengetyűket is, amelyeket a lovak nyakára akasztottak. Ősi babona volt,

azt hitték, e csengetyük szava elűzi a gonosz szelleme-
ket. E célból még emberek is viselték. Sisinnius vértanu
holttestének nyakára csengetyüt akasztottak a hóhérok,
hogy csuffá tegyék: nem embernek nézték, állatszám-
ba vették: *velut animal*. Közveszélyes őrltek, hóhérok és a
középkorban a leprások nyakába is csengetyüt tettek.

Ezeket a csengetyüket aranyból, ezüstből, bronzból,
rézből és vasból, később cinből is készítették. Találko-
zunk fehér üveg, porcellán és terrakotta-csengőkkel is.
Az érc-csengetyüket rendszeren öntötték, de vannak több
darabból összekovácsolt csengők is. Alakjuk rendszeren
csonkakúp, henger, félgömb. Egyik másik már teljesen a
mai harang formáját mutatja. Az ütőt bronz, sárgaréz,
néha arany, vagy ezüsfonál tartja. A csengetyűnek ren-
desen fogantyuja is van, vagy pedig a csengő tetején két
nyíláson át fűzik a bronz- vagy rézkarikát.

A csengőket sok mindenfélére használták. Martialis
egyik epigrammájában megemlíti, hogy a csengő a nyil-
vános fürdők megnyitását jelezte:

Redde pilam, sonat aes Thermarum, ludere pergis.

Máshol a csengő szavával nyitják meg a vásárt. A
magánéletben is nagy volt a csengő szerepe: szavára
keltek fel reggel a rabszolgák és kliensek, hangjára fog-
tak a munkához, fejezték be, tértek ebédre, pihenőre. A
fürdőmesterek a csengőkkel adták meg az egyes jeleket.
Minden fürdőmesternek megvolt a maga csengője. Dioc-
letianus thermáiban találtak egy csengetyüt, melyre reá
van vésve a tulajdonos neve:

FIRMI BALNEATORIS.

Az éjeli őrök neve *codonophor*, harangvivő volt.

Plinius írja, hogy Porsenna sirján olyan csengők
voltak, hogyha fújt a szél, messzire elhallatszott a hang-
juk: *vento agitata longe sonitus referunt* . . .

Még ékszernek is használták. A fülbevalókra, kar-

perecekre, gyűrűkre akasztották, fonálra fűzve a nyakukban hordották, vagy a ruhájukra varrták.

Talizmánként is viselték, még keresztények is. Arany-
száju szent János egy beszédében erősen osztorozza ezt a babonát. „A kereszténynek csak egy talizmánja legyen és ez a szent kereszt” — mondja.

De vallásos célokra is használták a tintinnabulumot. A *Dea Syria*, Astarte kultuszában fontos szerepet játszott a csengő. Hierapolis papja „messze hangzó” csengővel adja meg az istentisztelet kezdetének a jelét. Rómában a *Fratres Arvales* csengőket ráznak, „harangokat” ütnek, úgy vonulnak végig az úton. A családapák május 9, 11. és 13.-án éjfélkor házuk ajtaja előtt rézharangokat ütöttek és hangos szóval kergették el a gonosz szelleme-
ket (*Lemures*). A temetési menetek élén csengőket ráztak. Nagy Sándor temetésénél a koporsót vivő díszfogat tele volt akasztva csengőkkel, a kocsiba fogott 64 öszvér nyakán aranycsengők lógtak. *Priapos*, a termékenység istene, a rétek, kertek, földek, méhek, juhok és kecskék védőistene, ott állott a mezőkön, kertek bejárata fölött: kezében vagy nyakán csengővel.

Némely vidéken a pogány templomok falait csengőkkel akasztották tele, tehát *exvoto*, fogadalmi tárgyaként szerepeltek.

A csengő megtartotta szerepét a ker. világban is. A ker. egyházi életben mintegy a templom nyelve, hangja, szava. Rendeltetése, hogy felkeltse a hívők lelkében a kellő áhitat hangulatát, amennyiben előre hirdeti a nap ünnepi jellegét és hívja a hívőket az istentiszteletekre. Kiséri a legszentebb cselekményeket, megszenteli a nap bizonyos óráit és végigkíséri a hívő embert élete legfontosabb korszakain, el a sírig.

Jelzik ezt a szebbnél-szebb harangfelírások is, pl:

Dum trahor, audite!

Voco vos ad sacra, venite!

„Amikor meghúznak, halljátok szavamat : szent cselekményre hivlak, jöjjetek !“ — Vagy :

Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango !

„Az élőket hívom, a halottakat síralom, az égiháborukat megtöröm.“ — Vagy :

*Laudo Deum verum, plebem voco, congreco clerum,
Defunctos ploro, nimbum fugo, festaque honoro.*

Főkép a kolostorok életében tett nagy tekintélyre szert, hiszen az egész szerzetesi élet, a napirend, Isten akarata a harang szavában volt összpontosítva.

Tekintélyével nőtt hatásköre is, nőtt maga is méreteiben. A kicsi tintinnabulum a kereszténységgel megindult nagy útjára, ahol egy párisi Notre-Dame nagy harangja, a moszkvai óriás, vagy egy kolozsvári szent Mihály-harang egy-egy határjelző.

A harang igazi hazája Irország, Skócia, Németország, Itália.

Szent Patrik pl. 50 harangot öntet, hogy szétosszák az ujonnan alapított egyházközségek papjai között. A papi kinevezéssel harang is járt. Sőt, úgy olvassuk Szent Patrik életében, hogy a püspökszenteléskor a harang olyan szerepet játszott, mint a pásztorbot. A harang a kölcsönös testvéri szeretet jele : a kölcsönös barátság jeléül küldik egymásnak ajándékol harangjaikat. A misszionáriusok lelki hatalmának jele a harang ; hordható harangocskákkal jelennek meg, ezekkel hívják össze a hívőket-hitetleneket. A főpásztor e harangocskákkal ruházza fel hatalommal a kiküldendő papot.

És a haranggal Isten áldása jár : csodás az ereje, ha megszólal : tűz, víz, levegő engedelmes szolgája lesz. A VIII. század végén már vihar és jégeső ellen is húzzák. Isten szeretetének, megbocsájtó irgalmának hirdetője. A VII. század egy átok alatt álló papja misézni akar és teljes erejéből húzza a harangot : az néma marad. A pap megriad, magába száll, szent Illéshez siet, lábaihoz borul,

bűnbánatot tart és íme a harang megszólal és messze-
csengő hangon hirdeti Isten jóságos irgalmát... *Sonus
protinus rediit in tintinnabulum.*

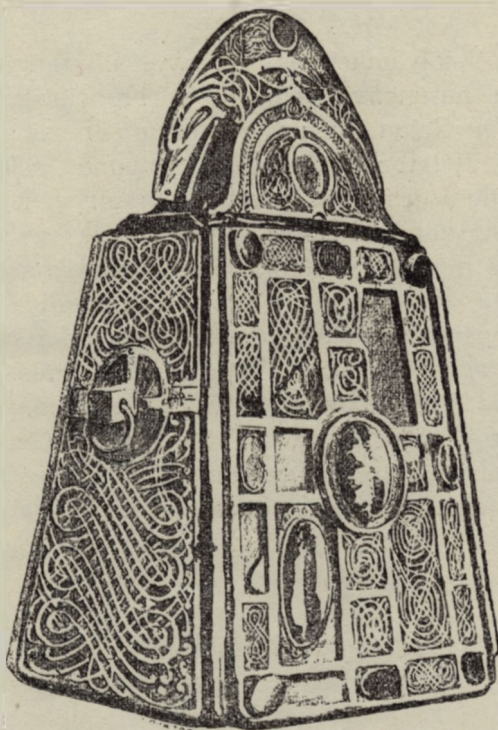
Szent Patrik harangja.

De hirdetője a haragvó Isten átkának is. Columelle megátkozza a gonosz, konok Conall Mac Aedet, harminckilencszer vág botjával a harangjára, rémület fogja el a szent gyülekezetet és rettenetes baj száll a megátkozottra.

A szent férfiú harangját nagy tisztelettel illeti a hívő nép: a harang szent ereklyévé lesz, amelyet a nagyúr, a vezér vagy fejedelem vesz át, azt megőrzi, az drága örökségként száll a késő unokákra, lesz áldás, béke, diadal forrása.

Sok templom őrzi szent ereklye gyanánt az ilyen harangokat, különösen Írországbán, Skótszágbán és Bretagneban. Külön díszes, ékes, értékes burkolatokba zárják, óvják, védik, tisztelik külön kápolnában. Stival ha-

rangocskája „csodás módon gyógyít, amikor vele érintik a beteg fejét, vagy hallja édes hangját. Oda is zárandoznak a hívők és kéri közbenjárását...”

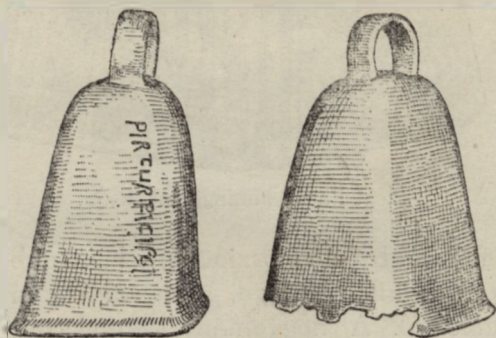

Szent Patrik harangjának tokja.

A leghíresebb és valószínűleg a legrégebb ilyen kelta harang szent Pátrik harangja, „a testamentum harangja” (*clog-an-udachta*). A hagyomány szerint szent Patrik sírjába tették, ahonnan szent Kolumbán vette ki és odaajándékozta Armagh egyházának. Jelenleg a dublini nemzeti muzeumban őrzik. Nevezetes a burkolata, fatokja is, mely egyike a legrégebb, legeredetibb és legszebb ír művészi emlékeknek.

Az a nagy tisztelet, amellyel a harangokat körülveték, megőrizte egyben számunkra e harangokat is, úgy, hogy egyházművészeti és régészeti szempontból az ereklyék nyomán most már könnyű a harangokat életük útján elkísérni, azokat leírni.

Az idők folyamán más és más volt a harangnak a neve. *Signum* a harangnak latin neve. Franciaország északi része és a Rajna mente a *cloccum* nevet használja. Angliában, Itáliában, Afrikában *campana* (*pelvis*) néven jelzik, a különleges bronzöntvény után, melynek Campaniában van az olthona. Nola: Campaniának egy városa; az ott virágzó harangipar után a harangot *nola*-nak nevezik. Végül még a *caccabulum* név is előfordul. A harang tulajdonképeni neve a *signum*, mert *jelt ad* a szerzeteseknek a felkelésre (*ad consurgendum*), az imádsághoz (*ad matutinas*). Már 513-ban előfordul. *Signum*mal hívták a hívőket az istentiszteleltre, pl. *toursi* szent Gergely idejében, Galliában. A *harangozás*nak latin kifejezése *signum tangere* vagy *signum commovere* volt.

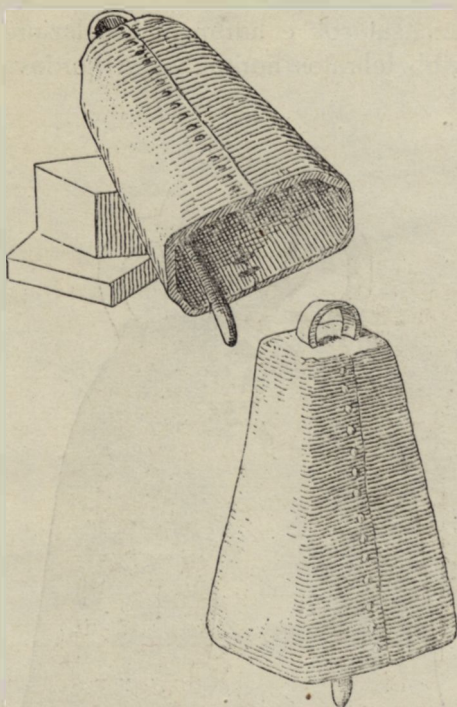

Stival (Pontivy) harangja.

A *clocca* valószínűleg germán-kelta eredetű. Szent Patrik harangja *clog*; szent Bonifácus életében olvassuk, hogy „*Ecclesiae cloccum commotum est*”; szent Sturm (†

780) megparancsolta, hogy siessenek a templomba és huzzák meg az összes harangokat... omnes *gloggas*...

Ferrandus diakonus írja 515 körül, hogy a szerzetesek ősi szokás szerint a *campana* hangjára imádságra sietnek. Tehát már akkor ősi szokás volt a *campana* használata.

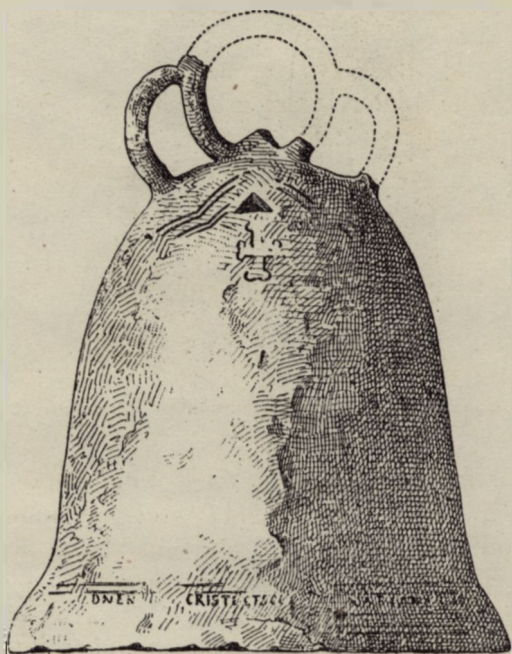

Noyon székcsegyházának harangja.

A VI. századtól a harangok száma rohamosan nő. Az alakjuk, anyaguk is különböző. A ker. világ legrégibb reánk maradt harangjai közül legnevezetesebb a *köl*ni harang, melyet 3 vaslemezből kovácsoltak össze; a *sens-i* Szt. István-harang, mely olyan szépen szólott, hogy Clot-harius király 615 körül Párisba vitette; *Stival* (Pontivy

mellett) harangja rézből öntetett, négyszögletes. Noyon székesegyházának harangja bronzból van. Híres Canino (Viterbo mellett) harangja: nevezetessége, hogy telején a fogantyú helyett 3 gyűrűje van, azonkívül a nyakán egy háromszögű nyílás, — „hogy jobban szóljon: *ut melius tinniat* — alsó szegélyén ezzel a felirattal: *In honorem Domini nostri Iesu Christi et sancti Michaelis Archangeli.*

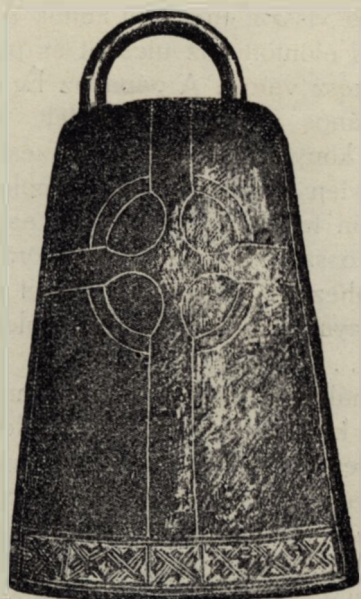
Amíg az ásatások e harangot is felszínre nem hozták, a legrégebb feliratos haragnak a kordovait tartottuk a 625. évből.

Canino harangja.

Szent Mihály arkangyal a *princeps militiae coelestis*, az égi hadak vezére, aki leverte a lázadó égi seregeket és lelaszította a pártütő Lucifert az égből, az egyház védő-

angyala — Itáliában, főkép Rómában nagy tiszteletnek örvendett; ezért szentelték a legtöbb harangot Mihály . arkangyal tiszteletére.

Lough Lene Castle (Westmeath) harangja.

Szent Mihály arkangyal mellett *Szent István vértanú* nevén is sok a harang. A Szent-István bazilikának Szent István vértanú tiszteletére II. Sergius pápa (844—847) ajándékoz harangot. Emléktáblája még ma is hirdeti a pápa bőkezűségét. II. István pápa (752—757) a vatikáni bazilikának ad három harangot: ezek voltak valószínűleg Róma első nagyobb harangjai.

Szent István vértanú nevéhez érdekes római népszokás fűződik. Valóságos népünnepélyt rendeznek ott a szent ünnepén, bazilikája, a *S. Stefano Rotondo* körül. A nagy tömegben előrehömpölygő nép apraja-nagyja

kezében agyagból készült csengettyűt ráz, annak emlékére, hogy „Szent István diakonus így hívta a templomba a hívőket”. — Ez a magyarázat azonban csak a nép ajakán él. Inkább Nagy szent Gergely pápa idejére vezethető vissza, emlékéül annak a nehéz időnek, midőn a Tiberis elöntötte az utcákat és pestis és éhség pusztította az egész várost. A pápa az Ég csapásának elhárítására általános vezeklést hirdetett, hét templomra osztotta fel a könyörgő menetire összeseregülő híveket, hogy valamennyien S. Maria Maior templomába vonuljanak. Szent István templomába a férjes asszonyok és özvegyek gyűltek össze és ott sírtak, könyörögtek irgalomért a haragvó Istenhez. És a gyászos jelenet megújult évenként, megújult gyakrabban, ha a halál öldökölve lebegett a város felett . . .

Szent Mihálynak és Szent Istvánnak harangjai is ekkor sírtak fel különösen az Éghez irgalomért . . .

Természetesen, ha ez idők harangjairól szólnunk, azok a mai fogalmak szerint kevés kivétellel inkább kisebb-nagyobb csengők voltak. A katakombákban talált csengetyűk inkább játékszerek, ékszerek. Amikor még magánházakban tartották az első keresztények összejöveteleiket, csengővel jelezték, hogy a hívők menjenek a *tricliniumba*. Hogy később is, főképp az üldözések lecsillapultával valami nagyobb haranggal hívták volna össze istentiszteletre a hívőket, nem valószínű. Legalább nyoma ennek nincsen. Ellenben gyakrabban találkozunk a szentatyák írásaiban oly kifejezésekkel, amelyek a mellett szólanak, hogy névszerint hívták őket. Persze azt is csak akkor, amikor még kevés volt a számuk. Antiokiai szent Ignác († 107) pl. azt írja Heron diákonusnak, hogy valamenyi hívőt névszerint keressen fel: *omnes nominatim inquire*; ugyancsak ő írja Polykarp szmirnai papnak: *saepe congregationes fiant, ex nomine omnes inquire*. Mikor a hívők megsza-
porodtak, főképp a nagy városokban, a névszerint való

meghívás lehetetlenné vált: most már csak a lanyhákat tartották névleg számon és szőlítették fel kötelességeik buzgóbb teljesítésére. De már ezt a feladatot sem bízták a diakonusokra, hanem beállították a futárokat, hírnököket, intőket (*censores, praecones, monitores*), akiknek hívása lett a lanyha hívők számontartása.

A hívőket az üldözéstől mentes időkben *harsonákkal* szólítottak az istentiszteletre. Ősi szokás volt ez. Maga az Úr rendelte el Mózesnek, hogy csináljon két ezüstművet harsonát, melyekkel egybehívhatta a sokaságot. „Hamikor lakomátok leszen és ünnepnapotok és a hónapok kezdete, zengjetelek harsonákkal az égő- és békeáldozatokra, hogy Isteneteknél emlékeztetőül legyen...” (Mózes IV. könyve 10, 2 és 10). — Saturninus, Dativus és társainak vértanú aktáiból (255) láthatjuk, hogy a rendes vasárnapi istentiszteletre Octavus Felix vendégszerelő

Hagiosideron.

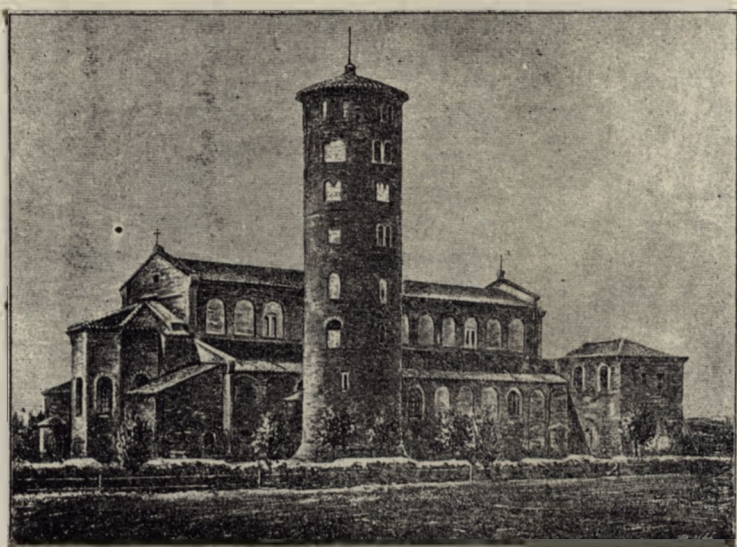
Cheirosemantron.

házához *harcí riadóval* (*cum bellica caneret tuba*) hívták a keresztényeket. Szent Pachonius is meghagyja, hogy

amikor hallja a szerzetes a *trombita* hangját (*cumque audierit vocem tubae*), siessen azonnal a templomba.

A teljes békével gyakorlatba lép az összeharangozás. Láttuk pl. Fulgentius Ferrandus irataiból, hogy 515-ben ez már „ősi” szokás volt.

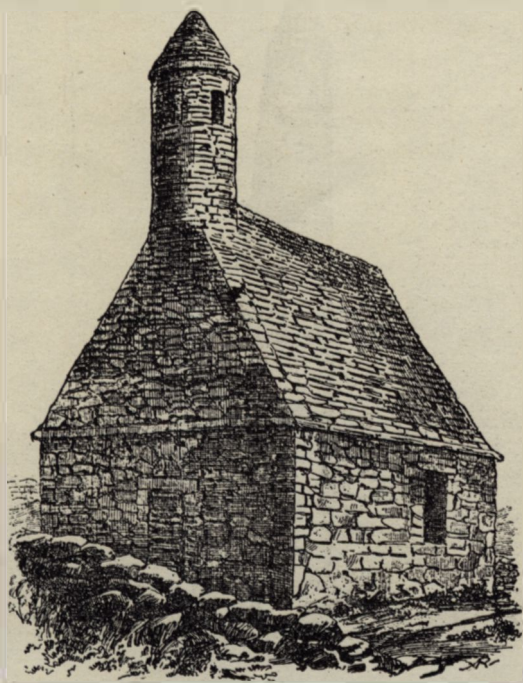
A harangokat a *Keleten* is ismerték. Használták is. Galatából való az a cirkuszi emlék, amelynek egyik domborművén a gerendára akasztott haranggal jelt ad a szolga cirkuszi játékok megkezdésére. A köemlék II. Justinus császár idejéből (565—578) való.

S. Apollinarè in classe (Ravenna.)

A *Keleti Egyház* a XI. századig nem haranggal hívja össze híveit. Általános szokás volt, mely napjainkig is megmaradt sok helyt, hogy a *semanterion* vagy *semantron* verésével jelezték az istentisztelet kezdetét és annak egyes részeit. A *semantron* hosszabb-rövidebb

négyszögletesre faragott rúd vagy deszka volt, melyet a két végén megfűrt nyiláson felakasztottak a templom előtt, vagy annak kapúja mellé vagy a templomoldal vagy tetőzet valamelyik ablakába. Ez volt a *megasemantron*. Ha a temploniszolga a fogával tartotta és két kalapáccsal verte, tehát szabadon vihette, *cheirosemantron* volt a neve. A legkisebb volt a *hagiosideron*. A fa- vagy vaskalapács ütése nem volt kellemes, de azért nem volt

St. Kevin tornya.

„muzsika“, ritmus nélkül (*non erat sine aliqua ratione musica*). Szomorú vagy víg, örvendetes alkalmakkor más és más volt a ritmusa. Céljának tehát megfelelt. Hangos is volt. „Visszhangzott tőle az erdő és messze hallatszó

szavával imádságra hívta az éjjeli órában a szerzeleket.

Szokatlan ünnepe lehetett a Kelet Egyházának, amikor III. Mihály (865 körül) a velencei dózsétól 12 harangot kap és a császár felhuzatja és megszólaltatja azokat a konstantinápolyi templomnak harangtornyaiban. Viszhangra talál a torony zenéje csakhamar Athos szent

Ardmore (Írország) tornya.

hegyének kolostoraiban és máshol is. A harang bevonult a keleti Egyházba is. Mellette megmaradt szolgálatában a semantiron is.

Nyugaton, főképp a kelták földjén ezalatt a harang

érdekes változásokon ment keresztül. Ez idők legszebb emlékeit őrzi a dublini és edinburgi Nemzeti Muzeum.

És a harangoknak már *tornyokat* is építenek. Amíg harang nem volt, torony sem kellett. Azért hiába is keressük azokat a legrégibb ker. templomoknál. Csak a VIII. századdal kezdik a tornyokat építeni, még pedig a kicsi harangoknak megfelelően kezdetben kicsi méretekben, *a templom mellé*, magaslatok tetejére, vagy huszártorony formájában a templom tetejére vagy oldaloromzatára. Szép példája az ilyen toronynak a ravennai (San Apollinare), a St. kevin és ardmorei.

Domuncula cloccarum volt e tornyok neve a keltáknál, a latin nevük *turris* volt. „Torony, ahonnan hívja a hívőket István“, — *Turris, unde Stephanus vocat populum* — mondja az ősi római torony emlékköve.

Dr. Hirschler József.

A harang beszél.

Érc voltam. Néma, formátlan, halott.
Végasztalan, megmerevült anyag.
Nem hittem: sorsomból kiszakadok,
megszólalok és zengő szárnyakat,
szárnyakat kapok én: élettelen,
holt anyag, s leszek hang, történelem.

Érc voltam. Formátlan, fagyos anyag.
A mester keze átalakított.
Rajtam ült konok némaság-lakat,
s az idő belőlem hangot hívott.
Lelket az Úr kegye lehelt belém,
s most élők áldok, sírok, zengnek én.

Harang vagyok. Szent, örök üzenet
a föld felől a boldog ég fele.
Nem nézek le soha. Aki szeret,
felnéz hozzám, s békés tekintete,
halk imaszárnyon, hangommal repül,
s felviszem a mennybe, dicséretül.

A világ óriás hangzűrje közt
vagyok az Úrnak ércbezárt szíve,
mely zengőn kondúl, s ezreket füröszt
a megtisztulás örömeibe.
A jószág himnusza, a tiszta dal
vagyok, a béke, mit az ég akar.

És zengek, áldok és búcsúztatok,
esküvőt, távozót, megszületőt,
sárbatiportat, — minddel ott vagyok, —
s hangommal emelem az Úr előtt.
Érc voltam. Holt és hangtalan anyag.
S most millióknak adok szavakat.

Örök dicséret és örök öröm ;
betellett, boldog sorsom ez, csak ez.
És túl a földön, éteri körön,
a mennyben, velem együtt zengedez
az angyalkar, s peng százezernyi lant,
s én túlharsogva a világ zaját
zengem : áldott, áldott, áldott az Úr,
s áldott én, boldog szava : a harang !

Kolozsvárt, 1924. IX. 28.

Walter Gyula.

A KOLOZSVÁRI SZENT MIHÁLY-TEMPLOM TORNyai.

A kolozsvári Szent Mihály-templomot az erdélyi csúcsíves ízlésű szentegyházak közül méreteiben csak a brassai fekete-templom haladja meg, mely egész Romániának épen úgy a legnagyobb csúcsíves temploma, mintahogy legnagyobb ilyenfajta építészeti emléke volt a régi Magyarországnak.

Koruk is egy s a brassait jóformán csak gazdagabb külső díszítése emeli művészileg a Szent Mihály-templom fölé. Ezenkívül köztudomásu, hogy az dicsekedhetik Erdélyben a legnagyobb haranggal és orgonával s a legtöbb régi keleti szőnyeggel. Viszont a kolozsvári mellett emelkedik a legmagasabb (80 m.) erdélyi torony s a hozzáfűződő történelmi emlékek nagyobb jelentőségüek.

Mióta ez a templom a XIV. század végétől 1442-ig megépült, azóta tömérdek változás zajlott le benne és körülötte. Már a XV. században (1489) leég s ez a katasztrófa utóbb 1655-ben és 1697-ben megismétlődik. A XVI. század derekától 160 év alatt (1556—1716) többször cserél felekezetgazdát és sajnos épen ezek az idők fosztották meg a művészettörténet örök kárára legtöbb díszétől. A katolikusokon kívül legtovább (1568—1716) az unitáriusok birtokolták. Ezalatt szegényedett le a legjobban a művészete, s ezalatt gazdagodott a legtöbb történelmi emléken. Közel félszáz országgyűlést tartottak a falai között s országos jelentőségű eseményei közül elég, ha megemlítjük, hogy miután Izabella királyné a koronát a felvinci mezőn átadta I. Ferdinánd biztosainak, utána ebben a templomban oldotta föl Erdély rendeit a neki tett hűségeskü alól; majd 1556-ban visszatérve, ugyanitt fogadta Erdély hódolatát. Báthory Zsigmondot harmad-

szori trónfoglalásakor (1601.) e templomban iktatták be s itt esküdt föl és egy évvel utóbb itt mondott le Rákóczy Zsigmond. Ugyanebben az évben (1608. III. 21.) itt iktatták be a fiatal Báthory Gábort s ugyanitt választották meg és eskették föl 1613-ban Bethlen Gábort a fejedelemségre

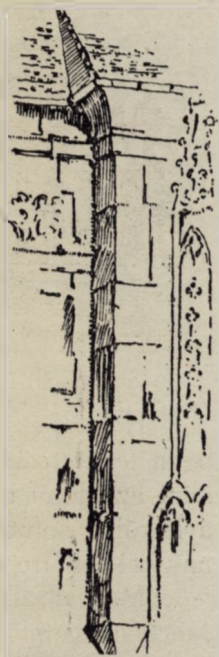
A Szt. Mihály-templom és környéke Kolozsvár 1617-iki képe:

Hosszu és nagy időket látott kőfalai kívül barnán, benn fehérén néznek a változó világra. Épen fordítva, mint az időtől megviselt emberek, kiknek a viharok benn, a lelküket komoly, sőt gyakran komor színűre, künn a hajukat fehérre színezik.

Már a templom első szakleírója, gr. *Eszterházy János*, megemlítette 1863-ban, hogy az egyházépület nyugati sarok-kölábai a többi támasznál erőteljesebben épültek. Ugyanitt vastagabbak a falak s izmosabbak a templomban emelkedő pillérek is. Mindezek arra mutatnak, hogy a templomot eredetileg két homlokzattal

lervezték. Eszterházy János gróf úgy véli, hogy a tornyok föl is voltak építve, de ez csak az északnyugatiról egészen bizonyos. Ennek a képét is megtaláljuk Kolozsvár leg-
 régebbi rajzán, azon a rézmetszeten, mely a *Theatri praecipuarum totius mundi urbium* — Az egész világ leg-
 nevezetesebb városainak színterei — címen 1618-ban egy nagy sorozatos kiadvány hatodik kötetében, s onnan önálló rézmetszetben is megjelent. A kép aláírása megmondja, hogy rajzolója *Van der Rye* Egyed, Ferdinánd osztrák főherceg belga festője. Ezt a képet adta ki könyomatban Jakab Elek is Kolozsvár történetének rajzmellékletei közt. Képünk az eredeti kiadványról vett hű másolat. A mint innen megállapítható, a *Szent Mihály-templom régi tornya az északnyugati homlokfalból kiépített négyszögtorony volt*. Olyan-szerű, mint ma a medgyesi, s olyan homlokzaltorony, mint a milyen eredetileg a brassai fekete-templom északi saroktornya volt, amelyre a mai törpe sisakot csak az 1689-i égés után készítették. S mivel tudjuk, hogy a tornyot rendszerint a templom bevégezése után, legutoljára építették és ismerjük, hogy a kolozsvári templom 1442-ben be volt fejezve : tornya építését a XV. század közepére kell tennünk. Ez az idő pedig Erdélyben a négyszögtornyok építésének épen virágkora. Nem véletlen tehát, ha formájában és beosztásában társakat találunk hozzája.

A templom északi oldalán a saroktól számított első nagy, izmos kőláb mellett ma is jól látszik a fal vonalának megtörésén

A régi torony
 gyámkönyveke.
 Tóth I. rajza.

és fenn a fal gyámkoszerű kikönyöklésén, hogy azt a ma rajta nyugvó fedélnél nagyobb terű hordozására építették. A torony eredeti helyét tehát az analógiák és a megmaradt szerkezeti nyomok alapján még akkor is ide lehetne megállapítani, ha más bizonyítékaink nem szólnának régi helye mellett. De szólnak följegyzések s beszél mindenekfölött az 1617-ben készült rajz.

A barokk torony (1759).

Épen ezért vizsgáljuk meg a rajz igazságát s állapítsuk meg, hogy ezt a történeti adatok mennyiben igazolják.

A toronyoszlop északi falán, nyugat felé, egymás alatt két vékony *világító rést* látunk. Kél-

A toronytalan
templom 1800 körül.

Régi városképekről rajzolta Tóth I.

ségtelen, hogy ilyen alább is volt s ezek a toronyfeljáró csiga-lépcsőzetének, annak a *kerengő grádicsnak* megvilágítására szolgáltak, melyet a városi és egyházi számadáskönyvek többször emlegetnek.

Majdnem a templomfedél magasságában a torony megkeskenyedik s ezen a részen épen úgy nagy *óralap* foglal helyet, amint az pl. a medgyesi toronynál ma is megvan. És hogy ott csakugyan óra volt, az bizonyos abból, hogy kezelése költségeiről és igazításáról a régi

számadáskönyvekben jó félszázadig majdnem állandóan évről-évre tételeket találunk. Az 1626. évi városi számadások közt olvashatjuk, hogy az azelőtti évben a keleti

A Szt. Mihály-templom délről, a környező épületekkel.

Veress F. felvétele 1859-ben

és északi orlapot megaranyozlattak és megfestették 16 forintért Képíró Istvánnal, aki abban az évben Gyulafehérvárt a fejedelemnek is dolgozott. Ugyanakkor az „órával való bánást” *Lőrinc deákra* bízta, akinek ezért negyedévente 6—6 forint, tehát az akkori viszonyok szerint tisztességes fizetés járt. Sőt 1641-ben azt is följegyezték, hogy az órához egy 28 öles kötelet csináltattak, ami az órasúlyokhoz két rétebe számítva, ismét azt mondja meg, hogy az óraház a templom orgonakarzati padlószínétől mintegy 25 méternyi magasban állott s ebből a rajz nyomán hozzávetőleg ismét a torony egész magasságára következtetést vonhatunk.

Az óralap fölött *falpárkányt* vagy *erkélyt* és a sarkokon *fióklornyokat* látunk. Ezekről szintén sűrűn találunk

A Szt. Mihály-templom és tornya északkeletről 1890. körül.

Dunky fivérek felvétele

említést. Így a hivatkozott 1641-iki számadások megemlítik a torony *erkélyének* megigazítását, sőt a toronyba ekkor

kemencét is tétettek. De minden évben emlegetik a toronynál a *trombitás* költségeit s így úgy kellett lenni, hogy

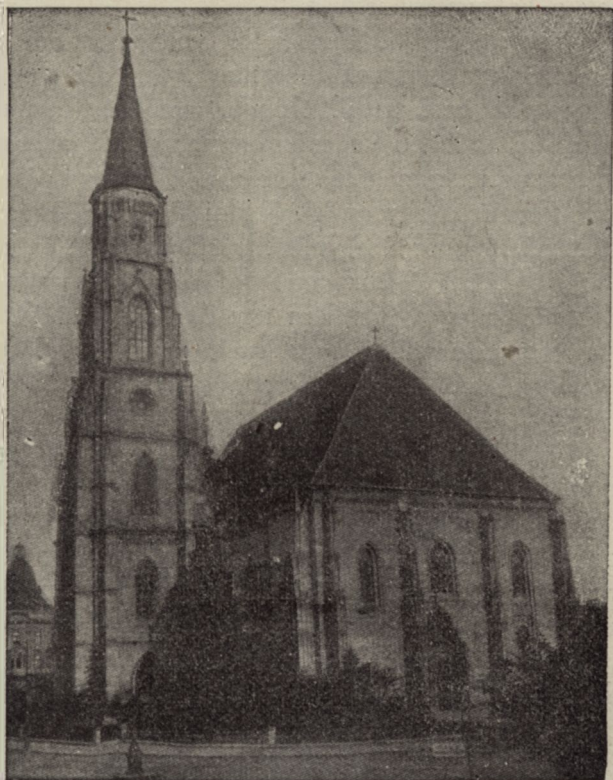

A Szt. Mihály-templom és tornya északnyugatról 1898. körül.

Dunky fivérek felvétele,

a toronyból akkor épen úgy kürtös jelezte éjjel az órákat és a tűzveszélyt, mint nem egy nyugati városban, és

ahogy ez egyes helyeken — mint pl. Nagykárolyban — napjainkig szokásban maradt. Az aztán már talán a városnak 1664-beli végvárrá nyilvánításával függhet össze, hogy 1666 júliusában az erkélyen *doboló helyet* is kellett készíttetni.

A Szt. Mihály-templom és tornya északnyugatról ma.

Joanovics Testv. felvétele.

A fedélburkolat valószínűleg eleitől fogva zsindely volt. Az 1657-iki újrafedéstől pedig 40 évig, új leégéséig, festett zsindely borította.

Feltűnhetik, hogy az 1617-iki rajz az akkor unitárius templom tornyán *keresztet* jelez. Előbb szinte hajlandók lennénk azt hinni, hogy a belga művész hazájában és Ferdinánd főherceg tartományában, Styriában, — ahol éppen e tájban üzték ki a protestánsokat — úgy megszokta a keresztes tornyokat, hogy csak szokásból rajzolta ilyennek a kolozsvárit is.

Azonban a kereszt tényleg ott volt a templomon. A városi számadáskönyvekből megállapítható, hogy a templomról a keresztet Molnár János negyedmagával csak 1623 július 24-én vette le. Itt a számadások csak a gomb és gombszár megplékezéséről szólnak. Ezért Tölcséres Péternek és Ferencnek 6 frtot fizettek, ami akkor egy közepszerű ökör ára volt. Majdnem húsz év múlva azonban, 1642. júl. 29-én, ismét úgy olvassuk, hogy azért cserepeztették meg a templom egy darabját, mert „mikor a keresztet letörte volt a nagy szél, majd 500 cserepet rontott volt le benne“. És ekkor még a kereszt elhajladosását és egyik rúdja törését megjavíttatták, s ezen kívül a gomb és nyél megborításaért 8 forintot fizettek Tölcséres Péternek. Mivel a templomkereszt helyett 1623-ban gombot tettek: föltehető, hogy a szélvihar által levert kereszt a toronyról hullott alá. Úgy látszik azonban, hogy még akkor is visszatették, s valószínűleg csak az 1655-iki nagy égéskor pusztult el, mert 1656 októberében, a templom kiadásai közt, már egy *rézkakas* költségeiről olvasunk. Úgy látszik, hogy ez került a kereszt helyébe, s ott lehetett az 1697-iki leégésig, mikor az egész toronysisak új alakot kapott.

Mindezekből látjuk, hogy a templom és a torony 1617-iki rajzának részleteire mind megtaláljuk az igazoló történelmi adatokat is. A rajzot tehát hűnek, jónak kell elismernünk.

*

Az 1697-iki nagy tűzvész sárgalmas helyzetben találta

a templom akkori birtokosát, a kolozsvári unitárius egyházközsége. Csak 1693-ban épített elvett régi iskolája helyett újat, s 1696-ban szerelte fel költséges nyomdáját. Ezek az adósságai terhelték még, s most főépületei, ingatlan vagyonának javarésze, s legtehetősebb hivei mind tönkre mentek a tűzvésszel.

Az újjáépítésnél többé nem lehetett csak a belső erőkre számítani, s így merült fel az a terv, hogy Németalföldön, főleg a rokon remonstráns felekezet körében gyűjtsenek. *Dimény Pál*, a kollégium tudós igazgatója, aki Hollandiában szerezte orvosi oklevelét, egy társával tehát elindult a gyűjtőútra, s 1698. augusztus 1-re a hollandok jóvoltából, több mint 17.000 forinttal, — mai értékben több millióval — tért vissza. A munkát azonban már távollétében nagy eréllyel megkezdték, s költségeit aztán a hollandiai testvéregházak adományaiból fedezhették.

A Szt. Mihály-templom
a délről és délnyugatról környező épületekkel 1890. körül.
Dunky fivérek felvétele.

Az új toronysisak már barokk ízlésben épült. Képe csak a kolozsvári asztalosok 1759-beli cégleveleinek szegélydíszén maradt reánk, gyenge rézmetszetben. De ebből

is megállapítható, hogy a torony akkor is a régi helyén épült újra. Itt állott aztán, amíg 1763-ban a villám s egy földrengés úgy megrongálták, hogy le kellett bontani.

Már azelőtt is volt eset rá, 1655 tavaszán, hogy a toronysisak elkészültéig ideiglenesen haranglábat építettek a templom mellé. Most 1764-től félszázadig újra faloronyból szóltak a Szt. Mihály templom hiveihez a harangok, mindaddig, míg a mult század elején megindult mozgalom létre hozta a mai hatalmas tornyot. Ez 1837 március 19-től kezdett épülni; kőfalát 1858 szeptember 18-án végezték be, s 1859-ben be is fedték. Építésében *Kedves István* apátplébánosé a legnagyobb érdem.

Érdekes véletlenből Veress Ferenc, a híres kolozsvári fényképész, az 1850-es évek végén számos fölvételt készített Kolozsvárról, melyek részint egy albumban az Erdélyi Múzeum Egyesület, s egy kisebb albumban az Unitárius Kollégium tulajdonában maradtak fön­n, részint az 1848—49-iki Történelmi és Ereklyemúzeumnak a Tornavivoda épületében levő egyik folyosóján hányódnak. Ezekből látjuk a befejezéshez közeledő toronyépítést is. E képekből közlünk párat, a templom körül álló épületekkel, melyeket aztán a mult század hetvenes és nyolcvanas éveiben rendre lebontottak.

Ma Erdélynek egyik legszebb főterét ékesíti a kolozsvári Szent Mihály-templom tornya, mely zivataros idők után ismét várja új lakóit, a harangokat, hogy szépen szóló szavukra áhitatos hitünk a magasba lendüljön. E harangok felállítását, valamint a templom külső és belső rendezettségét, művészi értékű részleteinek gondozását — köztudomásu dolog — *Hirschler József dr.* pápai prelá­tus érdeméül fogja feljegyezni a historia.

Kelemen Lajos.

A SZT. MIHÁLY EGYHÁZ MŰVÉSZI EMLÉKEI.

1. A főportálé.

A Szt. Mihály egyház keletkezésének pontos idejét meghatározni nem lehet. A főportálé egykoru legendáján 1442. évszámot olvasunk, a diadalív újabbkori felírata 1452. évre utal. Viszont okleveleink alapján keletkezését jóval előbbi időkre kell tennünk. 1408-ban Bülkischer Jakab, Mun Miklós és Baumann Keresztély itteni polgárok a kolozsvári piaci szentegyháznak (ecclesia b. Michaelis Archangeli parochiali de Koloswar) egy szőlőt és két mészárszéket adományoznak. 1422-ben pedig György erdélyi püspök megerősíti a kolozsvári plebanus és hallgatói közt a misetartásra nézve létrejött kiegyezést, különösebben a már felállított oltárok előtt mondandó misékről rendelkezik.

Egyébiránt már alakjából is következtethetjük, hogy huzamosabb időn át épült. Bizonyos, hogy Zsigmond királynak van benne legtöbb érdeme.

Az eredetileg késői csúcsíves modorban, díszes fiálakkal épült főportálé egy későbbi építkezés alkalmával egész szerkezetében megtámadtatott. Mai képes mezeje egy egész ívtagozattal törpébb, mint eredetileg és emellett ferde tengelyűvé vált. A mellékelt képen is szembeötlőleg észlelhető, hogy az ívezetek orrára alkalmazott keresztvirág a felette lévő ablaknak nem a középvonalába, hanem annak jobb sarkába esik. Ezen barbár elbánás következtében a képes mező díszítményei nemcsak ízléstelenül összezsufoltattak, hanem még ezen kívül azokat meg is kellett csonkítani, hogy a jelentékenyen kisebbé vált területen elférhessenek. A képes mezőnek mintegy közép-

pontját alkotta a templomépítő Zsigmond királynak koronán álló, szárnyas angyal által tartott és négyes karámba

A főportálé.

foglalt címere. Minthogy azonban ez és ennek folytatásaként alkalmazott díszítmény a portálé hossz tengelyébe esik és így a letörpített képes mezőbe teljes, épségében vissza

helyezhető nem volt, az építőművész (?) akként segített magán, hogy a négyes karám és a pajzs felső részét egyszerűen eltávolította. Ilyenformán az egész elrendezés művésziatlenné és értelmetlenné vált. A négyes karámot körüllegő mondatszagról ma már csak szótöredékeket olvashatunk ki. A legendának csonkán maradt része ma is őrzi az egyház bevégzésének évét és Zsigmond királynak nevét.

A vízszintesen kettémetszett pajzsban most már csak a sasnak farktollait, karmait és a csúcsíves modernak megfelelően rajzolt szárnyak lefelé haladó végeit láthatjuk.

E megcsonkított címer és a portálé csúcskaraja közé van beszorítva Szent György lovag szárnyas, hajadon feje fölött gloriás alakja. A szobor szakáll- és bajusztalan ifjunak ábrázolja, szemeit égre emeli, fürtjei szabadon függnék. Melle, karja láncpáncélos, lábai sín-páncélba öltözöttek. Mindkét kezében jobbvállához illesztett és haránt szegzett lándzsát tart, melyet a lábai alatt fekvő és kinyában összezsugorodott sárkány szájába döf. A portálé ívezetei itt annyira össze lettek szorítva, hogy érintkezésbe jöttek a szent kiterjesztett szárnyaival, a dárda végét pedig az átalakító mester kénytelen volt letörni, hogy ez a csúcskarajba elérhessen.

A megcsonkított címertől jobbra szintén csúcsíves modorban alkotott négyes karámba foglalva országcímeres pajzs van.

Az erősen kerek talpu felé hajló pajzs hasított, jobbról körszelettel alátámasztatt apostoli kettős kereszt, balról hétszer vágott. Érdekes, hogy az apostoli kereszt itt hű másolata Zsigmond király első pecsétjén látható kettős keresztnek, vagyis minden végén be van hasítva és a behasított rész csigavonalba besodorítva. Legérdekesebb azonban az országcímer részeinek ekkénti elrendezése, mely ezen időben szokatlan. Ugyanis az országcímer két alkotórésze közül a hét vágásban a világi, a kettős kereszt-

ben pedig az egyházi, vagyis a király legfőbb kegyuri hatalmának heraldikai kifejezőjét kell látnunk. Heraldikai adataink azt bizonyítják, hogy a vágásos pajzsmező nemcsak régibb, de tekintélyesebb is s ha a kettős kereszttel együtt fordul elő, mindig a vágásos foglalja el a főhelyet.

A Szt. Mihály templom cintermének barokk díszkapuja 1896. körül.
(A díszkapu ma a kolozsvári Szentpéteri templom előtt áll.)

Jelen esetben a címerrészeknek kivételes esete abban leli magyarázatát, hogy egyházi épületre lévén alkalmazva, a művész arra törekedett, hogy a legfőbb kegyuri hatalom heraldikai kifejezőjét elsőbbségben részesítse.

Baloldalt, az előbbivel szimmetrikus elhelyezésű és formájú címet látunk. Négyelt pajzs első mezejében koronás kétfarkú oroszlán, 2. hétszer vágott, 3. koronás sas, 4. pajzsfőben keskeny polya. Vagyis Csehország, Magyarország, Morva és Ausztria címerei vannak itt egyesítve. Az osztrák polya természetesen hibásan van ábrázolva, az ezzel nem eléggé ismerős kőfaragó azt felcsusztatta a pajzsfőbe.

Gr. Eszterházy János a székesegyház leírásában V. László királynak tulajdonítja ezt a címet, mondván, hogy a középutcai várkapun 1449 (!) évszámmal ehhez hasonló volt alkalmazva. Ez a címeres emlék azóta eltűnt, képét közölte Jakab Elek ezen felirattal: Arma Ladislai regis hungariae etc. anno dominice Incarnationis MCCCCXLIX. A címer elrendezését az előbbivel egybevetve azt látjuk, hogy itt Magyarország címere az első, Csehország címere pedig a második pajzsmezőbe van helyezve, ami heraldikailag helyesebb is.

A Jakab Elek közölte rajzon azonban hiába keressük a cseh oroszlánt, a 2. osztás egészen üres, csak a szöveg jelzi, hogy némi maradványai láthatók.

Különösnek csak azt tartom, hogy az évszám V. László uralkodását megelőző időre utal. A címer egyébként a kisebbik pecsétjén láthatókkal összeegyeztethető.

2. *Schleynig Gergely címerei. 1450.*

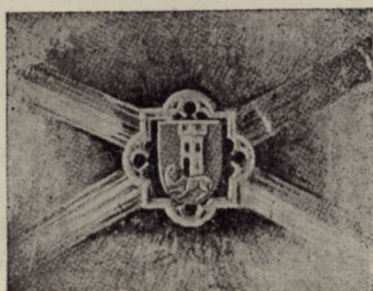
A Szent Mihály templom énekkarának déli oldalán egy ma már teljesen zárt és lomtárul szolgáló kápolna van. Ennek egyik falát igen értékes középkori freskók díszítik. Zárókövén pedig erőteljes reliefben nagyon szép heraldikus munkát látunk. A címer négyes karámból alkotott csúcsíves keretbe van foglalva s háromszögű pajzsban várbástya előtt fekvő oroszlánt ábrázol.

A bástya szögletével áll szemben. Fönt három orom

között két lőrés, emeletén két nagyobb csúcsíves ablak, jobb oldalán vasrácsos, köríves kapú, balról egy lőrés.

Az oroszlán jobb felé fordulva nyugszik ; fejét szembe fordítja, farkát maga alá húzza.

Ezen művészi kivitelű középkori emlékünket a megfejtethetlen címerek közé kellene sorolnunk, ha más irányú adataink nem sietnének segítségünkre.

Schleynig Gergely címere. 1450.

Mindenekelőtt támpontúl szolgál azon körülmény, hogy a plebánia épületében, az udvar felőli falon ugyanezen cimert látjuk egy befalazott kőtáblán. Itt azonban a pajzsba G. S. betűk is vésve vannak.

Már most abból a tényből, hogy ugyanazon címer a templombeli zárókövön és a plebánia falán is előfordul, bátran lehet következtetni, hogy az emlék tulajdonosa hathatósan részt vett úgy a freskós kápolna építésében, mint a plebániáében.

Már pedig azt már Jakab Elek eléggé világosan beigazolta, hogy a plebánia épületét Schleynig Gergely, Kolozsvárnak 1450-től 1481-ig volt plebánusa építtette. Ez magas műveltséggel és rendkívüli műizléssel megáldott férfiú volt. Midőn V. László király Pozsonyban, 1453 szept. 4-én kelt adománylevelével udvari káplánná nevezi

ki, így nyilatkozik felőle: érdemes jámborsága, ajánlatot érdemlő erényei, engedelmes alázatossága, s hűségének kipróbált őszintesége, valamint erkölcsének és erényeinek azon nemes kincsei, melyekkel személye a magasságos Istentől fel van ruházva, a királyt arra birták, hogy kegyelmét iránta mutassa meg.

A kolozsvári egyháznak már az időben kiterjedt népessége dús jövedelmet biztosított neki. Takarékosági hajlamát igazolják a Szentpéter utcai hiveivel, a várossal, valamint az itteni szerzetes házak és rendek főnökeivel folytatott perei. De mint kolozsvári benszülött és tekintélyes polgárnak, tudjuk, hogy örökölt magánvagyonra is volt, építkezési hajlandóságát tehát bátran kielégíthette.

Volt azonban benne annyi hiúság, hogy nagyarányú és költséges építkezésein magát megörökítse. Ez volt célja a régi kápláni szobába nyugatról benyíló ajtó feletti felíratnak: MEMETO MEI DOMINE G. S. 1477. A konyha külső szögletén elhelyezett nap-órán: A. D. 1481. és a kapubejárat jobboldali falán ¹⁾ elhelyezett emléktáblának, melyen majusculás betűkkel a következő felirat van:

Haec structura fabricata est ad honorem S(ancti) Michaelis Archangeli per venerab(i)lem d(omi)num Gregorium Schleynig decretor(um) et art(ium) baccal(aure)um, et plebanum hujus civitatis, de bonis principaliter d. d. providor(um) Thomae Ruffi et Laurentii Schleynig judicium similiter hujus civitatis avorum, et progenitor(um) ipsius et alior(um) bonor(um) hominum, quorum merces recon-dita est in coelis. 1450.²⁾

¹⁾ Ma ez a kapubejárat üzlethelyiséggé van átalakítva, az emléktáblát üzleti szekrények fedik s ezért meg nem tekinthető, szövegét Jakab Elek leírása után adom. Kolozsvár Tört. I. k. 441. és Világosító rajzok 19.

²⁾ Jakab Elek fordítása szerint: Ezt az épületet építtette a Szent Mihály főangyal tiszteletére tisztelendő Schleynig Gergely törvénytudomány és szabad művészetek koszorusa, az időben kolozsvári plebános különösen előrelátó Veres Tamás és Schleynig Lőrinc városi bíró urak, az ő nagyatyái és szülői és más jó emberek javaiból, a kiknek jutalma el van téve az egekben.

Erről az emléktábláról Létavay Sándor azt vélte, hogy a főtéri egyház régi, rombadőlt tornyának falába volt egykor illesztve, de véleményét eléggé indokolni nem tudja.

A napórán lévő évszám Gergely plebános lemondásának évét jelzi. Ugyanis Mátyás király a plebánus és hivei között fenforgó viszályt, egyéniségét jellemző erélyes intézkedéssel akként oldotta meg, hogy Gergely plebánust hivataláról lemondatta. Valahányszor a napóra mutatójának árnyéka ez évszám mellett elhalad, az örök mulandósággal egyidejűleg mindannyiszor Schleynig Gergely emlékét is feleleveníti.

3. Ismeretlen címere 1450 körül.

A Szent Mihály templom előcsarnoka fölött, a kórus zárókövén csúcsíves négyes karámba foglalva a következő címet látjuk: háromszögletű pajzsban kis talpazatra

Ismeretlen címer 1450 körül.

cölöpösen állított rudon keresztesvégű templomi zászló, mely keresztrudon függ. Alakja négyzetformájú, s alólól közepéig négyszer behasított.

Sok művészi érzékkel és heraldikai tudással faragoitt címeres köpajzs, sok okunk van tehát sajnálni, hogy tulajdonosa kideríthetetlen.

Csak a címerképek találkozása miatt említem az *Asperg* és gr. *Montfort* család hasonló címerét.

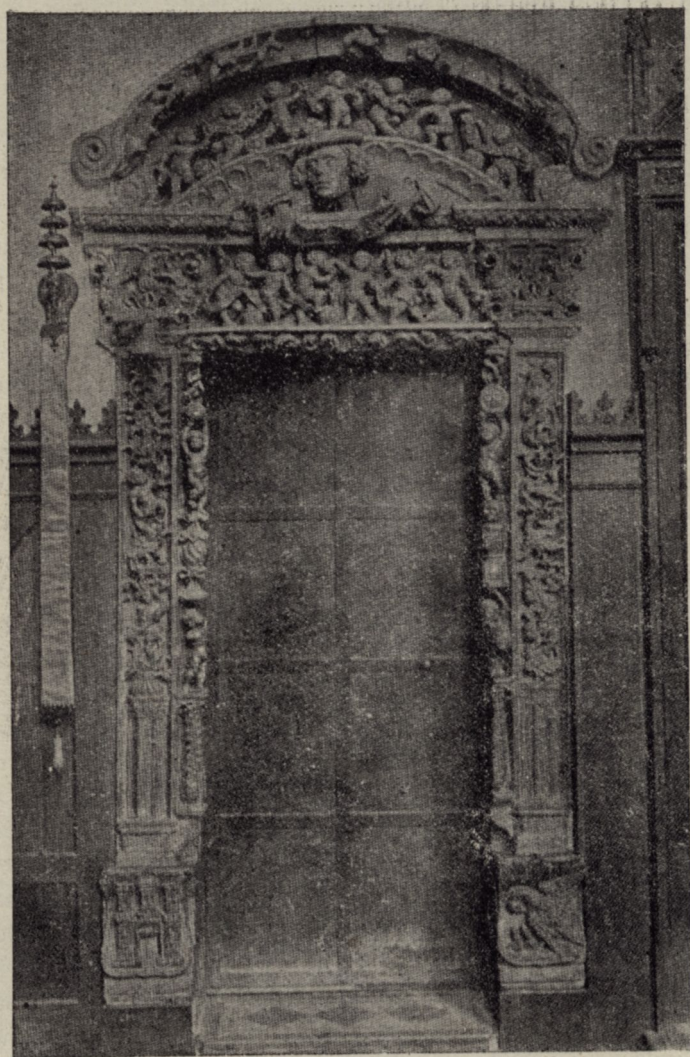
4. *Cly János portáléja. (1528).*

Nemcsak Kolozsvárt, de egész Erdélyben a renaissance legelső példája az a kis portálé, mely a Szt. Mihály templomból az evangéliumi oldal felől, annak sekrestyéjébe vezet. Kor tekintetében utána a besztercei evangélikus templom nyugati portáléja következik, mely a templom részleges felépítése alkalmával, 1560—1563 között keletkezett. Magánházaknál a renaissance legrégebb alkalmazását Nagyszebenben a Schnell, utóbb Deutsch-féle mezőutcai ház 1552-ben keletkezett szép szobaaajtáján látjuk.

Általában meg kell jegyeznünk, hogy Erdélyben az építészeti stílusok különböző stádiumai mindig később jelentkeznek, mint nyugaton. Itt még a XIII. század végén is román stílusban építkeznek, míg ellenben Németországban már a XIII. század közepén uralomra jutott a csúcsíves modor. Nehány évtizedig tartó átmeneti korszak után tér nyílik itt is a gótikának, de amíg Németországban a késői csúcsíves modor már a XIV. század közepén lábra kap, addig nálunk csak 1471-ben találjuk első datált példáját a nagyszebeni evangélikus plébániai templom sekrestyéjében. Így vagyunk a renaissanceval is, mely csak a XVI. sz. közepén kezd tért hódítani, amikor Németországban már virágkorát is leélte.

A mi portálénk, a rajta levő évszám szerint 1528-ban készült, tehát annyira megelőzte a többi erdélyi renaissance készítményt, hogy e tekintetben teljesen kivételes esetnek kell tekintenünk.

Henszlmann tudni véli, hogy a portálé eredetileg

Cly János portáléja.

nem erre a célra készült s csak később jutott mostani helyére.

Az ajtó szemöldökköve körívű pártával van ellátva, ennek felső párkányán, száraz faágakon, most már itt-ott letöredezve, madarak vannak faragva. Tympanonján domborun faragott, virágfüzérrel játszó meztelen gyermekcsoportozat. Alatta borotvált arcu férfi mellképe, fején barrette, testén bő tunika: vestis camisiális, ujjassaiból két kiálló kéz szalagot tart e felirattal: D(ominus) IOANNES CLY. A portale danatora. A mellkép alatt angyalok, kezeikben szőlőgerezdekkel, közöttük felirat nélküli mondat-szalag vonul. Kétfelől satyrfők.

A béllet szintén gazdagon alkalmazott relief díszítményekkel van ellátva. A jobb profil talpazatán renaissance pajzsba foglalva látjuk a város jól ismert címerét: nyitott kapus, hárombástyás ormos várfal. Felette növényi ornamentika között szintén két angyalkát látunk. Ezek egyike egy igen jól stilizált hattyú nyakába kapaszkodik. A béllet belső oldalán ismétlődik a két angyal alakja. Itt a felső a földgömböt tartja felemelt karjaival.

A bal profil talpazatán szintén renaissance pajzsban a donator címere: fiait vérével tápláló pelikán. A pajzsalak fölött I. C. betűk (Joannes Cly). Egyéb díszítményeiben sem utánzata az előbbinek. Itt a két angyal alakja szörnyállatok között, mintegy azokkal viskodva jelentkezik. A béllet belső oldalán pedig az egyik angyalka fővényórát tart, melyre halálfeje van helyezve, ezen áll a másik angyal felemelt karjaiban naparccal.

A két talpazaton megosztva találjuk a készítés idejét jelölő évszámot: jobbról: 15, balról: 28.

Az ajtószárny vasból van, rajta 1534. és L. B. betűk.

Az egész munka első pillanatra elárulja, hogy nem annyira architektonikus, mint inkább dekoratív fetadatot akart megoldani. Motivumokban túlon-túl gazdag. Ebbeli túlhalmozottsága miatt hozták rokonságba a német renaissance

sance hasonló rendeltetésű emlékeivel. Józanul szigorú törvényszerűségeket nem találunk benne, de annál több egyéni jelleget. A legapróbb részletekben is elárulja mesterének végtelen nagy lelkesedését, merész fantáziáját és példátlan szorgalmát. Évtizedet meghaladó munkát szentelt ez emléknek s ráfordította tehetségének legjavát.

A munkába öntött végtelen nagy szorgalom és lelkesedés arra indít, hogy a legmélyebb vallási buzgalomban keressem keletkezése indokát.

Tudjuk, hogy Raphael cardinalis püspök 1513—1517 között, Sándor cardinalis püspök pedig 1524—1527 között bűnbocsánati levelet bocsátott ki azok részére, kik a kolozsvári Szent Mihály-egyház feldiszítésére áldozatokat hoznak. Úgy hiszem nem csalódom, midőn ezen kegyeletes szándékkal hozom kapcsolatba a mű létrehozóját. 1521-ben, tehát ép az ajtó készítése idején *Cleen János* volt Kolozsvár plébánosa. Nem szenvedhet kétséget, hogy ő a portálé donatora. Nevét a mondatszalagon gr. Eszterházy János szász tájszólással írotnak véli. Egészen más véleményen van Beöthy: ő a készítő mester nevét látja a mondatszalagon. Ezen utóbbi feltevésnek azonban ellene mond ép maga a felirat, hol a név elé „dominus” szó van helyezve, amit a kőfaragó saját magára nem vonatkoztatott volna. Nem tehetem magamévá Beöthy azon nézetét sem, hogy a mondatszalagon levő nevet *Kolozsvári János*-nak lehessen olvasni. Bizonyos ellenben, hogy az olasz iskolában tanult kolozsvári mester műve e csodásan szép ajtó.

Sándor Imre.

Új harangok köszöntője.

*Vérben, viharban, jajban, fájdalomban,
Mi átvonaglott az idők felett,
Egy új világ új szívverése dobban,
Mint égi, bátor, érces üzenet,
S küld áradó, örökzengő dalokban
Nekifeszült, pirosló tüzeket.
Jöttünk e gy vágyban összeérzeni, —
Ez új világ új szívverése : mi !*

*Bennünk tüzés kohók izzása lüktet,
Tömör nyelvünket ékesíti hang,
Hallatni mély búnkat, víg örömünket :
Bimm-bamm, ha kell, s ha kell : giling-galang . . .
S szárnyalva, hagyni renyhe földi bűnnek
A zűrzavart, mi zúg, kavarg alatt.
Kohók izzása, érces hang-erek :
Mind a tiétek bennünk, emberek !*

*Ércszívünkben a drága múltból is van,
Ezért nem oly sivár a bús jelen,
S míg szemetek jövők ködébe pislan,
Mi zengünk-zúgunk nappal-éjjelen,
S szónk lelketekbe reszket századiglan,
Mint bűvös húr mély, régi hangszeren.
A lét küzdelme így nem lesz teher,
Ha fennt s alatt a szívünk össze ver !*

*Ha lelketek kinyílik szent örömben,
A lendületnek hangunk ad erőt,*

*Ha elborul, bánatba, gyászba dőbben,
Hangunk jajong a temető előtt;
Vihar ha dúl a dörgő mennyözőnben,
Ércünk védi a néma reszketőt.
Szent hívás ez, nem csal, nem család:
Földről az éghez zengő kapcsolat!*

*Igyátok hát bizó, mohó fülekkel
Köszöntő hangunk friss zuhatagát!
Új bánatoknak hogyha jönniök kell,
Vigaszt csak templomok harangja ad.
S a gonosz is riad zavart szemekkel,
Akárhogyan kendőzze is magát!
Mi magatokra soha nem hagyunk,
Küzdelmetekre Áment kongatunk!*

*Ég s föld között, pihenve vagy lebegve,
Ébren, álomban sorsunk egy-iker!
Szálát az ég plántálta szívetekbe,
Földiek azt immár nem tépik el!
Bimbózzon ünneplésteik ifju kedve:
Szent frigyünknek örökkön élni kell,
S nem bontja meg idők szeszélye sem...!
Bimm, bamm, — rá kongjuk ünnepélyesen!*

Kolozsvár, 1924. IX. 29.

P. Jánossy Béla.

A SZENT MIHÁLY TEMPLOM EREDETI BELSEJE.

Hogy milyen lehetett a kolozsvári Szent Mihály templom hajdanában kívül, azt részben régi rajzokból, részben a mai külsejéből elég könnyen megállapíthatjuk. Kétségtelen, hogy templomunk külseje aránylag keveset változott. Tornyának eltűnte volt az a leglényegesebb különbségami hajdani külsejét a maitól elválasztja. Annál több változást szenvedett a tiszteletreméltó multu templom belseje. Már történetének változatosságából is arra kell következtetnünk, hogy a főtéri templom belseje egészen más képet nyújt, mint amilyen az eredeti tervek és elgondolások után lehetett. A templom 1716-ban került újra katolikus kézbe, addig pedig sok gazdát cserélt. Leghosszabb ideig bírták az unitáriusok, kiknek puritán szelleme a díszítéseket, képeket, szobrokat nem tűrte. Minden adat nélkül is bizony állíthatjuk, hogy az átvételkor 1716-ban a templomban a, padokon és szószékeken kívül más berendezés, vagy díszítés alig lehetett. A templom visszahelyezett birtokosai azután a kor ízlése szerint újra berendezkedtek. Ebből az időből erednek azok a barok részletek, melyek a gótikus templom művészi összhangját rendkívül zavarják.

A gót stílus a legigazabb terművészet. Művészi hatást nem külső, oda nem tartozó elemekkel igyekszik elérni, mint a barok, hanem a tér arányos tagolásával, az építészeti elemek harmonikus elrendezésével dolgozik. Ez nagyobb mértékben érvényesül a gót templom belsejében, mint a külsején. A középkori dómok áhítatos belvilága az igazi építőművészet diadala. A mi Szent Mihály templomunk építőmestere kétségtelenül nem lehetett valami nagy művész, de korában élt, annak érzéseit, és művészi fel

fogását jellemzően meg tudta örökíteni alkotásában. Ezért értékes művet alkotott, melyet a századok szentelt patinával vontak be. Az ismeretlen mester eredeti művét ma már nem élvezhetjük zavartalanul. Ezért itt közlünk egy képet, mely a mi templomunkkal körülbelül egyidőben épült gót

A soesti templom belseje.

templom belsejét ábrázolja. Ez a templom egy kis Ruhr-vidéki német városkának, Soest-nek a büszkesége. A „*Wiesenkirche*” 1314-től 1421-ig épült; épügy három hajós csarnoktemplom, mint a miénk. A sors azonban kegyesebb

volt hozzá, mint a mi templomunkhoz. Belsejének gyönyörű harmóniáját semmi sem zavarja. Eredeti főoltára kitűnően érvényre emeli szentélyének három hatalmas záróablakát, melyek oly meglepően hasonlítanak a mieinkhez.

Nézzük meg jól ezt a képet, azután adjunk számot

A Szent Mihály-templom belseje.

Joanovics Testvérek felvétele.

magunknak arról, hogy mi az, ami ezt a templombelsőt a mienktől előnyösen megkülönbözteti.

A főtéri templom első fájdalmas hibája szentélyének mai boltozata. Az eredeti, de beomlott boltozat helyett,

Részlet a Szt. Mihály-templom belsejéből.

Tóth István rajza.

amely bizonyára olyan volt, mint a soesti templomé, az utódok alacsony, laposra nyomott, s még ráadásul mintegy fél méterrel alacsonyabbról elindított bollozatot építettek, mely a szentély csucsíves ablakait síralmasan tönkre tette.

Dr. Hirschler József

pápai prelátus, a kolozsvári Szt. Mihály-egyház kanonok-plebánosa.

Joanovics Testv. felvétele.

A művészi összhatással keveset törődő utódok a templom faragottkő pilléreit és ívelt bordáit sem kímélték: vastagon

bemeszelték. Ennek következménye az, hogy templomunkban mindenütt sivár, egyhangú és unalmas falterületeket látunk. A köpillerék ugyanis kellemesen tagolnák, változatossá tennék ezeket a falakat, de így a mész uniformisában semmivel sem ütnek el a falaktól, hanem azokkal összeolvadnak. Az imént említett barok oltárok három szépen tagolt pillért körülölelnek. Ugyanígy áldozatul esett a negyedik pillér is, melyre egy hasonló stílusú szószerű kapaszkodik. Ezeknek a barok daraboknak tulajdonítsa a szemlélő, hogy templomunk belsejének eredeti térhatása érvényesülni nem tud. A sok bajt betetőzi az egész templomot elárasztó padtenger is, mely körülfolymja a pilléreket, s oly látványt nyújt, mintha azok roskatag deszkákra nyugodnának.

Mindez természetes következménye azoknak a vizsontagságoknak, amelyek e templom fölött félezer év alatt átviharzottak. Az eredeti elgondolás bizony megcsorbult. Történt azért sok öröndetes javulás is. Templomunknak műízléséről híres plébánosá tette meg az első nagyjelentőségű kezdeményező lépéseket arra, hogy stílszerű butorzattal rendezze be a szentélyt s ugyanő sokat enyhített a barok uralmán is. Nem lehetetlen, hogy ezen a nyomon a templom belseje is lassanként visszanyeri eredeti formáját.

Dr. Rajka László.

TÖLCSÉRES JELVÉNYEK A KOLOZSVÁRI SZT. MIHÁLY TEMPLOMON.

A Szent Mihály-templomon különböző helyeken több jegyet, jelt és bekarcolást találunk, amelyek építése és javítása munkálatainak emlékét őrzik.

Sajátságos, hogy kőfaragójegy mily kevés maradt rajta. Pedig ezek volnának bizonyos mértékig nyomra-vezetők az építőire. A gyulafehérvári nagy székesegyházon is a kőfaragójegyek mondták meg, hogy azon 1228 táján egy híres francia építőmester dolgozott. Vajdahunyadon a restaurálás tucat számra hozott napfényre kőfaragójegyeket. Lehet, hogy tűzetes vizsgálat a Szent-Mihály-templomon is többet fog fölfedezni, de e sorok írója mindössze négyet talált a déli és északi nagyajtók kőbélésén és ezek közelében. Ezekből is kettő azonos.

1. Tölcséres Péter jelvénye 1623-ból.
2. Kettős tölcséres jelvény.
Tóth I. rajza.

Van azonban a templom déli oldalán három különböző ablakbélésen három barnavörös körbe rajzolt monogramm, amelyek alig tűnnek föl s a legtöbb ember, ha meg is látja, aligha gondolja, hogy azok mit jelentenek, kiknek az emlékét őrzik?

Ezek tölcséresjelvények.

A tölcséres régebb bádogos, pléhes, de egyszersmind ablakkészítő üveges mesterember volt. Ő foglalta be a régi templomok, kastélyok és udvarházak ablakaira ön

vagy ólom keretbe azokat a kis kerek, hat vagy nyolcszögletű üvegtányérokat, melyek nem egy régi templomunknak most is oly kedves hangulatot adnak. Ma már jóformán csak azokon is láthatjuk a tölcséres munkák emlékeit, mert a világi épületek nagy részén az ilyeneket rég nagyobb üveglapokkal cserélték ki. A tölcséres készítette ezen kívül a fedelek vízhányóit, szélvitorláit, fedél- és toronygombjait, ő

csinálta pléhből vagy ónból a tölcsért és sípot, s az ő mestersége volt az islognak, annak a csillogó apró, sokszor aranyozott lyukas kis kerek pléh darabnak a készítése, mely a régi női ruházatot és a hímzések egy-egy fajtáját oly ragyogóvá tette.

Kolozsvárt már a XVI. századtól állandóan találkozunk tölcséresekkel. Rendesen a lakatosokkal közös céhet tartottak.

Mind a városokban, mind a vidéken bővön akadt munkájuk s a kolozsváriaknak oly jó híre volt, hogy Bethlen Gábor gyulafehérvári palotája

Tölcséres Péter kelyhe 1636-ból.

A kolozsvári unitár. egyházközség tulajdona.

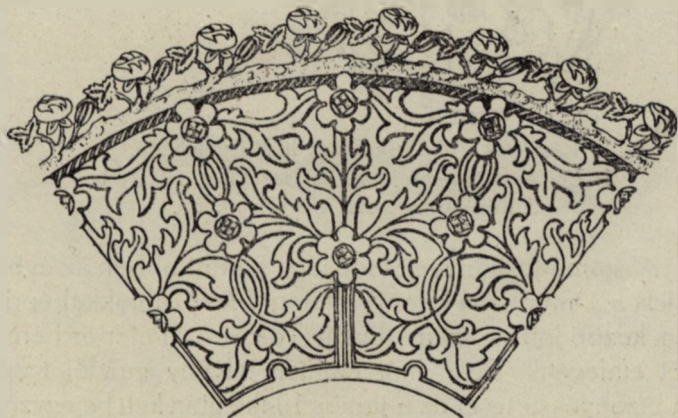
Bethlen Gábor gyulafehérvári palotája

építéskor mindegyre, s 1627-ben más mesteremberek mellett, egyszerre négy kolozsvári tölcsérest vitétt oda munkára.

Ilyen mesterek készítették a Szent Mihály-templom koronként javítást kívánó ablakait is s ezek némelyike rajzolta föl a templomablakok bélésköveire jelvényét: a kerek tányért, benne névbetűivel.

Mind a három ily tölcséresjelvény az ablakkövek keleti oldalán, az ablaknyílás magasságának fele táján van. Az elsőt a nyugatról számított második nagy ablak bélésén látjuk. Itt mintegy 15—20 cm. átmérőjű barnavörös körben egymás alá írott TA és TL betűket találunk, míg a következő ablakkövön csak a körbe felül írott magános T betű egészen tiszta, s az alatta álló betűk szabad szemmel összefonódó STF-nek látszanak.

Sokkal érdekesebb azonban ezeknél a déli nagy ajtótól keletre eső ablakbélés jelvénye. Ez egy béléskötagozatot majdnem négyzet alakban foglal el. Középen

Tölcséres Péter helyének csészekosárdisze.

Tóth I. rajza.

barnavörös körtányéron fonott T P. betűk előtt balra egy tölcsér képét látjuk, a négyzet és a tányér sarokszeletei-

ben ugyancsak barnavörös színben pedig az 1623. évszám olvasható. Épen ez a dátum teszi lehetővé, hogy a városi számadáskönyvek nyomán e névbetűkben egész bizonyossággal az egyik leghíresebb kolozsvári tölcséresnek, *Tölcséres Péternek* a nevét állapíthassuk meg.

Részletek Tölcséres Péter 1636-i kelyhéről.

1. Bogláros talpkarajdísz. 2. Szőlődísz a talpról.
3. Renaissance-dísz a nyélgombon.

A számadáskönyvek tanúsága szerint abban az évben a tölcséres munka a torony ajtajánál levő ablakkal április 11-én kezdődött s a számadások Tölcséres Péter és Ferenc nevét emlegetik. De a már említett jelvény gazdáját egészen bizonyossá teszi ez a június 19-ike után kelt bejegyzés :

„Csináltattunk az nagy templomra újlag egy ablakot az deákok az hol bejárnak az templomba, az porticus mellett. Az ki jó volt a tálnérokban azt megmosattuk. Az ó tálnér volt ezer és 66. Csinálta az ó tálnért egyet per den. 2. Új

tálnért csinált bele tizenegyszázat. Az új tálnért csinálta be egyet per den. 2 1/2. Teolczeres Péternek fizettünk fl. 41."

A többi munka után a *portikus melletti ablak* körülírása s az 1623. évszám kétségtelenné teszik, hogy ez a jelvény a Tölcséres Péteré.

Ő korának egyik legügyesebb mesterembere volt, akit egyháza is sokszor foglalkoztatott. Így az 1623-ikin kívül nagyobb munkát végzett 1633 tavaszától őszeig. Ekkor hét ablak javításáért 100 frtot fizettek neki. 1642-ben a templom gombjait és keresztjét csinálta. 1646-ban már özvegyét emlegetik, aki akkor egy kis áruskamrát bérelt az egyháztól a templom tövében. Ő azonban nemcsak mestersége érdekes jelvényével és munkája hírnevével, hanem egy nagyon szép művészi emlékkal is megörökítette a nevét. Ő készítette a kolozsvári unitárius egyházközségnek 1636-ban azt a szép kelyhet, melyet ma a nők egyik úrvacsorai borosztó kelyhének használnak.

Tölcséres Péterné kehelytakarójának mintája.

Az eredeti-ől rajzolta Tóth István.

A kehely alapformája renaissance ugyan, de díszítményeiben még csúcsíves emlékvonásokat hordoz. Csészéje azt a nyúlt öblös formát mutatja, mellyel a XVI. századtól lépten-nyomon találkozunk. Izmos nyélgombja szembefordított kettős tagolt tojássorból alakult, melynek lap hátait renaissance levélmotívumok díszítik. Csészekosarának finom késői csúcsíves díszítménye a középkori bőr-

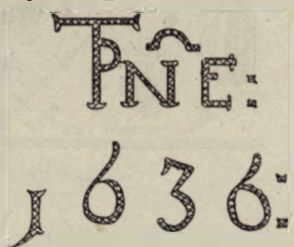
kötések préselt mintáit juttatja eszünkbe. Ennek és a talpkarajok díszítésének boglárjai már ismét a renaissance virágai. Kár, hogy főleg az utóbbinál az ötvös nyegleségből elmulasztotta eltüntetni a szép minta néhány öntési hibáját. Szára, talpa és talpkarzata újra vegyesen renaissance és csúcsíves díszterményeket visel.

A csészeajkon két sor ízléssel vésett nagybetűs felirata ezeket mondja a készíttetéséről:

AZ * EGY * ISTENNEK * TIZTESSEGERE * AZ *
 ZENT * GÜLEKEZETNEK * EPÜLETIRE * CZINAL-
 TATTA * TEÖLCZIERES * PETER * ANNO *
 1 * 6 * 3 * 6 * DIE * 12 * MARCY ∞

A kehely egyszerű, mélyített, síma fedőtányérát (patena) felirata szerint ugyanekkor Tölcséres Péterné csináltatta, s ő gondoskodott a kehelytakaróról is. Ez a kis hímzés a kolozsvári unitárius egyházközségnek ma legrégebbi évszamos darabja. Az egyházi ingóságok régi leltárai *spanyol hímzésnek* írják. Finom mintáját képen bemutatjuk. Színezése virágainál meggypiros és arany, zöld levelekkel. Készítője nevét és a mű korát ez az évvödött aranykofiúmos felirat mondja meg:

A név betűfonása ugyanolyan, mint férje tölcséres jelvényéé a templomablakon. Mind a kettő közel háromszáz éve hirdeti a munka és a művészet emlékét és dicséretét, s két, Isten iránt hálás szív hódolatá és köszönetét. És bizonyos, hogy e jó kolozsvári iparospár hálája és neve megörökítésére a kehelyben

Tölcséres Péterné monogramja.
 Szopos Sándor rajza.

és takarójában olyan művészi emléket alkotott, amely méltó a templomhoz is, hol először használták, s méltó arra, hogy mi is köszönettel és hálával adózzunk készíttetőinek.

Galambok a Mátyás-téren.

A Mihály-templom vén tornya körül
fehér, szürke, barna galambok szállnak,
vígán. Van, mely a napfénynek örül,
s van mely a földrehullott szénaszálnak.

És búgnak, búgnak. Csőrükből a hang
frissen röppen ki az Urat dicsérni.
Mit jelent ez, mért bús e sok galamb?
Titok. De fönn a magas menny megérte.

Távolabb hölgyek és urak sétálnak,
s nézik, hogy a galambok miként szállnak
a földre le, majd a toronyba föl.

Itt-ott megáll percre egy kicsi kör.
belőlük, s gúnyosan röppennek hangok:
Milyen ostobán búgnak e galambok!

(Kolozsvár.)

Walter Gyula.

RÉGI HARANGOK — ÚJ HARANGOK.

A nehéz emlékü világháboru Moloch-gyomra nemcsak emberek millióit nyelte el. Ennek a háborúnak a harangok is áldozatai lettek. Nemcsak emberi könny, vér, verejték, jajszó, panasz és siralom haltak el a pokoli zűrzavarban, de megcsuklott, elbénult sok ezer harang érces, és lágy, mély és vidám csengésű hangja is, hogy az ágyugyarak izzó kohóiban a srapnell vijjogására, a gránát bűgására vagy a vártörő szörnyek üvöltésére torzuljon Istent kereső szárnyalásuk.

A kolozsvári Szent Mihály templom kőcsipkés tornyát sem kerülte ki az ércet kutató katonák vizslaszeme. Előbb pompás vörös-réz fedelétől fosztották meg, aminő oda aligha kerül még valaha, aztán sorra kerültek a harangok, melyek hosszú éveken, sőt évszázadokon át szállani segítettek röptében, a sokszor lomha léleknek.

A Szent Mihály templom tornyában 1916-ban öt harang volt elhelyezve. A legnagyobb, az úgynevezett „Szent Mihály” volt, 64 25 régi mázsa súlyú. Ez volt a templom ősi, régi harangja, melynek fölségesen mély hangja, ha megkondult, végigömlött az egész nagy városra. Koránáján ez a körirat állott: *Fuderunt Daniel et Ephraim Andraschowski cives Claudipolitani Anno 1818*. Egyik oldalán látható volt a keresztfán függő Jézus Szűz Máriával és Szent János apostollal. Alatta e másik körirat: *Discipuli Matrisque Preces Sic Suscipe Christe Fructum Ut Possimus Mortis Habere Tuae*. A másik oldalon Szent Mihály arkangyal alakja, fölötte e sor: *Iohan. Andraschowski*, alatta e körirat: *Princeps Militiae Coelestis. Protege Cives. Custodi Patriam. Et Tempa Sacrata Deo*.

Az ezután következő második harang súlya állítólag 34 mázsa volt. Nyugati oldalán ez a felírás állott: *Ez a harang a véres belháborui vész után tíz évvel Isten dicsőségire és a Szeplőtelen Szűz Mária nevire újra öntetett ez évben (1858). Déli felét ez ékesítette: Kedves István plebá-nus úr Brassóból visszaszerzett 1852. Kolozsvári anya-templom megint újra öntetett 1858. Haynald Lajos püspök urtól felszentelve ide tett 1858. Ez alatt: Öntötte Andra-schofski János és fiai János és Ephraim Kolozsvárt 1858. Északi oldalán a következő körirat: Pio IX. ecclesiam Christi gubernante Francisco I. Augusto regnante. Ludo-vico Haynald diocesim Transylvaniae regente. Stephano Kedves parochiam claudiopolitanam moderante. Josepho Schütz curatorem. Ferdinando Grois perceptorem. Josepho Guardazoni et Antonio Florian aedituos agentibus.*

A harmadik harang, mely a torony déli felén volt elhelyezve, 14 mázsás állítólagos súllyal, az alábbi fel-iratot hordozta: *Cura. et. solici. rndissi. Ioan. Biro. cadet. ecc. Alben. cano. comit. colo. supre. archi. archiv. B. M. V. de Kolos. Momo conser. pleb. Claud.* A harang Krisztus keresztlével volt díszítve és alatta a következő felírás: *Sub duce tutus erat Tobias comes atque via est. Joseph Steinstok Gos' Mich in ofen.* Nyugati oldala Rafael főan-gyalt és a vak Tóbiást ábrázolta, felettük e körirat: *D. O. M. Dicata viatori campana Raphaeli 1759.,* alattuk: *Aes ego natura. Sonitum sum nuntius. Idque quot Raphael quondam. Nunc ego munus ago. Ille comes reduci Tobiae. Comes ibat eunti. Ille fuit vitae ductor et ille viae. Vox mea mortales ad tumbas ducit et aras. Atque erit aeter-nae duxque comesque viae.*

A negyedik [harang 8 mázsa súlyú volt a torony nyugati felében. Egyik oldalán Gábor arkangyal képe lát-szott, ezen felirással alatta: *Isten dicsőségére és szt. Gá-bor főangyal tiszteletére öntetett a kolozsvári róm. kath. egyház költségén. 1859. Kedves István plebánusságában.*

Felszenteltetett Haynald Lajos erd. püspök ur Ő excja által. E felirást közrefogta Jézus és szent József, szűz Mária és Jézus képe. A harang másik oldalán ez a felirat volt: Öntötte Andraschowski János Kolozsvárt.

Az ötödik harang, jelenleg is megvan, 5 mázsa súlyu s latin köriratának magyar fordítása ez: *Dicsőség Istennek a magasságban és e földön békesség a jóakaratu embereknek. Öntötte Buczi Kristóf az Úr 1657. évében.*

E harangok közül a hadvezetőség a négy elsőt a háború céljaira lefoglalta. A nagy harang elvitelének híre egész Kolozsvár lakosságában mély megdöbbenést keltett. El nem tudták képzelni az emberek, hogy ó-esztendő éjszakáján ne hallják mély zúgását végig hömpölyögni, mely külön hangulat, külön élmény volt az új esztendőt váró, reménykedő emberek számára. A harang menthetetlennek látszott, de az utolsó pillanatban mégis sikerült megmentenie Dr. Hirschler József plebános lelkességének. Ő ugyanis tanulmányozni kezdte a harang keletkezésének idejét, s megállapította, hogy a Szent Mihály-harangot 1848-ban csak újra öntötték, de keletkezésének pontos ideje ismeretlen; annyi mindenesetre bizonyos, hogy a legkisebbik haranggal egykorú, lehát legalább is 1657-ből való.

Ez a ritka történeli értéke megmentette a nagy harangot az elrekvirálástól s áhitatszerű megnyugvással hallgattuk azután is átható mély hangját egészen 1924. III. 7-éig, amikor délután megrepedt, s mély, bűgő hangja örökre elnémult. A többi három harangot a katonák 1917. január 9-én átvették, s 132 darabra törve, a torony ablakán ledobálták. A harangokat átadó bizottság kívánta a harangok ötvényének vegyelemzését az ezüsttartalom megállapítása végett, de ennek a katonaság képviselője nem tett eleget.

Kár, hogy a leszerelt harangokról a nagy haranggal együtt nem maradtak fényképfelvételek vagy rajzok a

plebánia birtokában ; így a harangokon lévő domborművek (képek) és más ornamentális részek megörökítése végkép lehetetlenné vált.

Ily körülmények között érthető, hogy nemcsak a plebánia, de jóformán egész Kolozsvár érezte megszokott harangjainak hiányát, s ez indította az egyházközséget arra, hogyha óriási áldozatok árán is, új harangokkal népesítse be a Szent Mihály-templom tornyát. Érintkezésbe lépett tehát Hőnig Frigyes aradi haranggyárossal s öntődéjéből megrendelt :

1 darab *g* hangú, 178 cm. átmérőjű, 27 mmázsa súlyú,

1 darab *b* hangú, 152 cm. átmérőjű, 17 mmázsa súlyú,

1 darab *d* hangú 119 cm. átmérőjű, 8'8 mmázsa súlyú rezonátort

és 1 darab *g* hangú, 88 cm. átmérőjű, 3'28 mmázsa súlyú fémharangot teljes harangszerelvénnel.

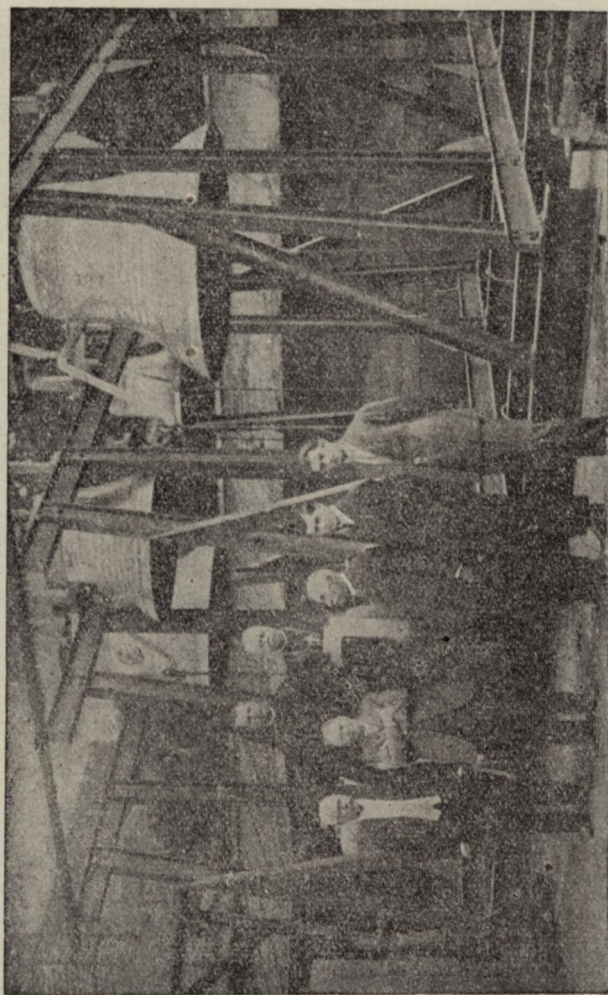
Mint látható, az új harangok együttes súlya a régi nagy harang súlyát sem teszi ki. Azonban fejlődött a harangöntés művészete is és ennek tulajdonítható, hogy a 27 mmázsa új nagyharang a régiének teljesen megfelelő terjedelemmel, erővel és mélységgel bír. És hogy a 106 éves hűséges szolgálat után megrepedt öreg harang hangja felől való illúzióink teljes maradjon, elárulhatjuk, hogy annak darabjait az új nagyharangba is beleöntötték. Most már a két hang egybefonódva száll ég felé, erősítve, mélyítve egymást, a régiben a multak szépségével és bánatával, az újban a jövő reményével és bizonytalanságával.

A legnagyobbik harangra a következő felirások kerültek : *Isten dicsőségére és Szent Mihály tiszteletére öntette a kolozsvári róm. kath. egyházközség a megrepedt ősi harang helyébe, 1924-ben Aradon, Hőnig Frigyes cégnél.*

A latin felírás pedig ez, a másik oldalon : *Princeps militiae caelestis protege cives custodi patriam templa sacra Deo.*

Az új harangok útra készen.

Az egyházközség képviselői (Dr. Hirschler József, Hevesi József, Váradi Albert) átvesszik az új harangokat az aradi Hőnig-cégtől.

A második harang ezeket a feliratokat kapta : *Isten dicsőségére és a Boldogságos Szent Szűz tiszteletére öntette a kolozsvári róm. kath. egyházközség a világháboruba vitt harang helyébe, 1924-ben Aradon, Hönig Frigyes cégnél.* A latin felírás : *Maria mater gratiae dulcis parens clementiae tu nos ab hoste protege et mortis hora suscipe.*

A harmadik harangon az alábbi köriratok díszlenek : *Isten dicsőségére és Szent Gábor arkangyal tiszteletére öntette a kolozsvári róm. kath. egyházközség a világháboruba vitt harang helyébe 1924-ben Aradon, Hönig Frigyes cégnél.*

A latin szöveg ez : *Angelus fortis Gabriel ut hostes pellat antiquos et amica caelo quae triumphator statuit per orbem templa revisat.*

A negyedik harangon ezek olvashatók : *Isten dicsőségére és szent Rafael arkangyal tiszteletére öntette a kolozsvári róm. kath. egyházközség a világháboruba vitt harang helyébe 1924-ben, Aradon, Hönig Frigyes cégnél.*

A latin oráció így hangzik : *Aes ago natura sonitu sum nuntius idque quod Raphael quondam nunc ego munus ago ille comes reduci Tobiae comes ibat eunti ille fuit vitae ductor et ille viae vox mea mortales ad tumbas ducit et aras atque erit aeternae duxque comesque viae.*

Az egyházközség örömet kívánt szerezni híveinek az új harangokkal. A híveken most a sor, hogy megköszönjék ezt az örömet. Nyissák meg szívük nemes áldozatkészségét a szent célhoz méltó átérzéssel, s ne feledjék egy pillanatig se, hogy elveszhet minden, ami földi és muló, de övék a lélek szabad megnyilatkozásának megszentelt helye, a templom, mindaddig, valamig zengő harangjaik szava szabad utat talál Istenhez, a mindenség örökkévaló Urához !

P. Jánossy Béla dr.

A HARANGSZENTELÉS.

A *harangszentelés* az Egyház legünnepélyesebb szertartásai közé tartozik. Mivel sokban hasonlít a keresztelés szertartásához, *harangkeresztelésnek* is szokás nevezni. Magasztos rendeltetésének megfelelően már az ősi Egyház is megszentelte a harangot. Előírja azt a nagyon régi *Ordo Romanus*. Az Egyház ősi szertartásos könyvei, yorki Egbertus püspök pontifikáléja, Gellone, Tours és sok más VIII. századbéli *Sacramentarium* szövege majdnem szóról-szóra megegyezik a mai harangszentelés szövegével.

A *harangszentelés szertartása* bevezetőből, a szentelés három részéből és a befejezésből áll. A *bevezetésben* az Egyház elimádkoztatja azt a hét (60, 53, 56, 66, 69, 85 és 129) zsoltárt, mely egyfelől az embert gyarlóságára, gyengeségére, bűnös voltára figyelmezteti, egyben reámutat ezzel szemben az ember sok-sok ellenségére, de azután felemeli az ember szívét-lelkét arra a nagy Istenre, aki felvilágosító, erősítő kegyelmével mindig ott áll teremtménye mellett, ha az felkiált bizalommal az Úrhoz. — Az Úr kegyelmének egyik eszköze a harang is. Ünnepeles *szentelésének első része* a harangnak erre a célra előbb megszentelt vízzel való lemosása, amivel az Egyház azt akarja jelezni, hogy a harang most már profán szolgálatból kiemelve, álljon egészen az Úr ügyének rendelkezésére. Ez a tulajdonképeni megtisztulás, mintegy *keresztelő*. A lemosás alatt a papság azt a hat zsoltárt mondja el (145—150), mely az Isten dicsőítésére szólítja fel az embereket. A szentelés *második részében* a püspök olajjal a szent kereszt jelét írja a harangra, hogy (a 28. zsoltár szerint is) szálljon túlvilági, természet-

fölötti erő a harangra: „A 'szentlélek erejéből megszentelve tartson távol hangja, mint az Istennek hatalmas szava, minden átkos és halálhozó veszedelmet a hívek-

A Szt. Mihály templom délkeletről 1900-ban.

Dunky fivérek felvétele.

től, hogy minden nyelv hirdesse, hogy győzött a kereszttel Krisztus, legyőzte a halált és ott uralkodik az Atyja dicsőségében.” Azután az olajjal kívülről hét keresztet, krizmával a harang belső oldalára négy keresztet ír a püspök, hogy akik a harang szavát hallják és hívásának

eleget tesznek, a Szentlélek hét ajándékával megerősödve, minden kísértéssel szemben és dacára bátran vallják — a világ mind a négy tájékán — a négy evangélium igaz-

A Szt. Mihály-templom ma.

Joanovics Testvérek felvétele

ságait. A szertartás harmadik részében a megszentelt és felkent harangot tömjénfüsttel járálja át a püspök, mialatt a papság azt a zsoltárt imádkozza el (76), melyben a királyi lantos magasztatja az Űrjóságát, aki kiválasztott népét Mózes és Áron kezén villámlás, égháboru és földindulás közepette oly erővel és hatalommal vezette ke-

resztül minden veszélyen. Hassa át lelkünket Isten ereje a harang szavára, mint ahogy átjárja a tömjén illata, a harangot és szálljon a harang hangjával imádságunk Isten szent trónusa elé. A *befejezésben* elénekelik (Lukács, 10, 38—42) azt az evangéliumot, melyben az *Úr az egyetlen szükséges és egyedül fontos dologra figyelmeztet*: hogy az Istent szolgáljuk, a békeséget megőrizzük és így lelkünket üdvözítsük. Ha a földi gondok lehúznak, lenyügöznek a porba, a harang szava legyen az a *Sursum corda*, mely szívünket, gondolatainkat az Ég felé irányítsa. Így tölti be a harang az Ur küldöttének, az Apostolnak hivatását: „Az egész földre elhat az ő szózatuk és a földkerekség határaitra igéjük.” (Zsolt. 18, 5).

És hogy e harangok annál hatásosabban feleljenek meg rendeltetésüknek, a szenteléskor *keresztnevet* is kapnak, nemcsak azért, „hogy az isteni dicséret ez eszközét egy szentnek oltalma alá állítsa az Egyház”, hanem hogy az imádságra és istentiszteletre való hívás a holt érc helyett mintegy a szentnek élő, eleven hívására történjék.

Keresztszülőket is kap a harang, hogy azok oltalmazzák, gondozzák, védjék. És örködjenek a felett, hogy a harangot rendeltetésétől el ne vonják, profán célokra fel ne használják. Szólaljon meg az, ha ujjong az Egyház, de tudjon hallgatni is néma csendben, ha fájdalom járja át az Egyház szívét. Legyen búban-örömben, gyászbandadalban az Egyház nyelve, hangja; lengjen ott az ég és föld között, közvetítő Isten és ember között; szálljon fel hangjával hitvallásunk, imádságunk és hozzák le mi reánk onnan felülről Isten áldását és azt, amit igazán csak ő tud adni: a békeséget. *Gloria-pax!*

Dum trahor, audite! Voco vos ad sacra, — emberek — venite!

Dr. Hirschler József.

TARTALOM.

	Lap.
<i>Kende János</i> : Szólnak a harangok — — — — —	5
<i>Dr. Hirschler József</i> : A harang — — — — —	8
<i>Walter Gyula</i> : A harang beszél — — — — —	24
<i>Kelemen Lajos</i> : A kolozsvári Szent Mihály-templom tornyai — —	26
<i>Sándor Imre</i> : A Szt. Mihály egyház művészi emlékei — — —	37
<i>P. Jánossy Béla</i> : Új harangok köszöntője — — — — —	49
<i>Dr. Rajka László</i> : A Szent Mihály-templom eredeti belseje — —	51
<i>Kelemen Lajos</i> : Tölcséres jelvények a kolozsvári Szent Mihály- templomon — — — — —	57
<i>Walter Gyula</i> : Galambok a Mátyás-téren — — — — —	63
<i>Dr. P. Jánossy Béla</i> : Régi harangok — új harangok — — —	64
<i>Dr. Hirschler József</i> : A harangszentelés — — — — —	71

